

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETE
LEVÉLTÁRI SZEKCIÓ FÜZETEI, 3.

A LEVÉLTÁRAK ÉS A SZOCIALISTA IRATTÁRAK KAPCSOLATAI

SOROZATSZERKESZTŐ: SÁGVÁRI ÁGNES

SZERKESZTETTE: CSORBA CSABA

A 107483
A LEVÉLTÁRI SZEKCIÓ TANÁCSKOZÁSA
AZ MKE XIV. VÁNDORGYŰLÉSÉN
MISKOLC, 1982

A LEVÉLTÁRAK ÉS A SZOCIALISTA IRATTÁRAK KAPCSOLATAI

SZTE Klebelsberg Könyvtár

1001350233

A 107483

ISBN szám: 963-01-5082-4

ISSN szám: 0231-4037

Felelős kiadó: Dr. Ságvári Ágnes

Készült 1983-ban a BFL Sokszorosító Üzemében

T a r t a l o m j e g y z é k

Ságvári Ágnes elnöki köszöntője

3

Bevezető előadás

- Szűcs László /MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivuma/
A levéltárak és a szocialistakori irattárak információs
kapcsolatai

4

Hozzászólások

a/ Értékhátárvizsgálat

- Pálmány Béla /Uj Magyar Központi Levéltár/
Az irattári munka kérdései az UMKL Módszertani Osztá-
lyán
- Berényi Ildikó /Uj Magyar Központi Levéltár/
Beszámoló az UMKL értékhátár vizsgálatairól
- Simonffy Emil /Zala megyei Levéltár/
Értékhátár vizsgálatok a tanácsi levéltárakban
- Bán Péter /Heves megyei Levéltár/ hozzászólása
- Barta László /Csongrád megyei Levéltár/hozzá-
szólása
- Egey Tibor /Pest megyei Levéltár/ hozzászólása

21

34

40

47

50

51

b/ Az iratkezelés sajátos területeken

- Gyarmathy Zsigmond /Szabolcs-Szatmár megyei
Levéltár/
Tapasztalatok a termelőszövetkezetek iratkezelésé-
vel kapcsolatban Szabolcs-Szatmárban
- Csacsovsky Dezsőné /Diósgyőri Gépgyár/
Iratkezelés a Diósgyőri Gépgyárban

55

63

- Vevér Banyik Sándor /Budapesti Közlekedési Vállalat/ Az irattár és irattáros helye a Budapesti Közlekedési Vállalatnál	72
- Bencze Gézáné /Budapest Főváros Levéltára/ Irattáros tanfolyamok tapasztalati	78
- Dóka Klára /Budapest Főváros Levéltára/ A műszaki dokumentumok kezeléséről	81
- Pintér Ilona /Bács-Kiskun megyei Levéltár/ hozzá- szólása	89
c/ <u>Beszámolók egyes levéltárak gyűjtőterületi mun- kájáról</u>	
- Ujlaki Péter /Budapest Főváros Levéltára/	95
- Seresné Szegőfi Anna /Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár/	105
Szűcs László válasza	111
Ságvári Ágnes összefoglalója	117
A Levéltári Szekció javaslatai az irattárakról és a gyűjtőterületi munkáról	124
Idegen nyelvű összefoglaló	126

SÁGVÁRI ÁGNES elnöki köszöntője

Tisztelt Szekcióülés, Kedves Kollegák!

A MKE Levéltári Szekciója rendkívül fontos, mindnyájunkat érdeklő kérdést tűzött napirendre, az irattárak és levéltárak kapcsolatának megvitatását. E kérdésről vezetői értekezleteken, magasabb fórumokon eddig is sokat beszéltünk, most azonban arra teremtettünk lehetőséget, hogy azok fejtessék ki véleményüket, akik a munkát ténylegesen végzik. Szekcióülésünkre meghívtunk irattáros kollegákat is.

Szervezetünk már az eddigiek során is megtette a lépéseket az irattárosok bevonására, mivel tudjuk, hogy az ő munkájuk nélkül a jövő levéltára nem biztosított. Most először szeretnénk lehetőséget teremteni, hogy eszmét cseréljünk, egymás munkáját jobban megismerjük.

Köszöntöm a tanácskozásunkon megjelent kollegákat, a levéltárak jelenlevő igazgatóit, a megyei levéltárak és az UMKL munkatársait, a szaklevéltárak képviselőit. Megköszönöm a Borsod - Abauj - Zemplén megyei Levéltárnak az ülés megszervezését. A tanácskozást ezennel megnyitom.

BEVEZETŐ ELŐADÁS

SZÜCS LÁSZLÓ /MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivuma/

A levéltárak és a szocialistakori irattárak információs kapcsolatai

Levéltáros körben közhelynek számító megállapítás, hogy a legtöbb európai nyelvben nincs külön szó a levéltár, illetve az irattár fogalmának kifejezésére, pontosabban az utóbbi fogalomra gyakran körülírást használnak. Ez nem csak formai dolog, a lényegét fejezi ki, azt, hogy eredendően azonos funkciójú intézményekről van szó. Ezen intézmények közös alapvető feladata, hogy az iratokat megőrizték, s a használók számára hozzáférhetővé tegyék. Az elkülönülés: gyakorlati célokat szolgáló irattárakra és elsősorban tudományos célokat kielégítő levéltárakra az utóbbi 100-200 esztendő eredménye. Minél később következett be az elkülönülés, annál következetesebben, mondhatni annál arisztokratikusabban valósult meg. Magyarországon meglehetősen későn, alig több, mint 100 esztendővel ezelőtt. Mindenesetre ez a különszemponthuság a két intézmény viszonyát erősen meghatározó tényezővé vált.

Kezdetben - és meglehetősen hosszú időszakon át - Magyarországon a levéltárak részéről az irattárakkal szembeni nagyfokú elzárkozás volt megfigyelhető. Jórészt csak az iratselejtezési szempontok, szabályzatok összeállításánál kívánták a levéltárak a történetírás igényeit érvényrejuttatni. Szinte kivételnek számított Szabó Istvánnak a református

egyház számára készített, a levéltári és az irattári szempontokat egységbe foglaltan érvényesítő szabályzata, vagy az a tény, hogy az a Jánosi Dénes lett az Országos Levéltár főigazgatója, aki a 20-as - 30-as évek fordulóján az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a korszak legmerészebb iratkezelési reformját hajtotta végre. Kevés közülük volt a levéltárosoknak még a felszabadulás után bevezetett nagy iratkezelési reformkísérletekhez, a közigazgatási számrendszer, illetve a csoportszámos iratkezelési rendszer kidolgozásához is. A Levéltárosoknak az irattárak, az iratkezelés problémáival szembeni elzárkozása azonban fokozatosan oldódott. Elsősorban a háboru alatti, majd utáni nagy iratpusztulás később az iratselejtezések ellenőrzése hozta közelebb a levéltárosokat az irattárak problémáihoz. Hovatovább előállt az a helyzet, hogy a - kapitalista korszak levéltárügyét jellemző mindennek az ellenkezőjéből kiindulva - a szocialista levéltárügy integráns részének kezdtük tekinteni az iratkezelés és irattározás egész problematikáját. Így jutottunk el a 60-as évek közepéig, amikor a levéltárosok - afeletti elkeseredésükben, hogy az irattárak áldozatul estek a sorozatos takarékosági intézkedéseknek; továbbá, hogy az iratkezelésnek nem volt országos hatáskörrel rendelkező gazdája - hozzáláttak az iratkezelés problémáit is magábafooglaló levéltári törvény kidolgozásához. A 15 évvel ezelőtt megjelent törvényerejű rendelet a levéltárosoknak juttatta a levéltárak

és irattárak viszonyánál a kezdeményezés, az irányítás lehetőségét.

Nem kívánok belebocsátkozni annak megítélésébe, hogy miként éltünk és élünk ezzel a lehetőséggel. Tény azonban, hogy a levéltáros társadalom tulnyomó részét felkészületlenül érte az, hogy a teljes iratkezelést figyelemmel kell kísérnie - és a levéltári felső vezetés nem is tett meg mindent annak érdekében, hogy ráébredjen idejekorán új szerepére. Hozzá tartozik a képhez az is, hogy nem sokkal az új levéltári törvény megjelenése előtt tanácsosítottuk a levéltárügyet. A helyi levéltárak jelentős helytörténetírási, közművelődési feladatokat kaptak, megtámogatva akkor még érdemleges költségvetési összegekkel is. A figyelem, tehát e feladatok felé fordult a kevés energia maradt az iratkezelés, az irattárak gondjaira. Azt lehetne mondani, hogy a levéltárosoknak az irattári kérdésekhez való viszonyát sokkal inkább a felelősség érzet, tehát egy lelkiismereti tényező határozta meg, mintsem a szakmai hozzáértésnek erre a kérdéskörre koncentrációja.

A jelen problémái természetesen összefüggnek ezekkel az előzményekkel.

Mindjárt az első kérdéskör is, amit érinteni kell, - messze a múltba nyulik vissza. Nevezetesen arra szeretnék utalni, hogy az e szempontból szerencsésebb fejlődést mutató országokban az iratkezelési rendszerek kidolgozói nem nélkülözték a szélesebb történelmi távlatokban, összefüggésekben

gondolkodó levéltárosok segítségét - míg Magyarországon ilyenszerű együttműködésre csak a legutóbbi időben történt kísérlet. Más országokban hagyományai vannak az irattárak és levéltárak együttműködésének - lévén hogy mereven sohasem váltak el egymástól. Így a két intézmény kooperálása is szervesen együttfejlődhetett a jelentkező problémákkal. Ezzel szemben nálunk - valósággal válság-helyzetbe kerülve - egyszerűen kellett szembenézni a felgyülemlett, megoldatlan kérdésekkel.

E felgyülemlett kérdések sorába tartozó - egyébként másodikként kiemelendőnek vélt - probléma az általános levéltárnak nevezett levéltártípus kialakulásával kapcsolatos. Korábban, miként a nem szocialista országokban általában ma is, a levéltárak egy intézményhez, vagy az intézmények egy meghatározott csoportjához tapadtak. Így az irattár és a levéltár közötti együttműködésre, az információcserére mindenkor közvetlen lehetőség volt. Más kérdés, hogy az Országos Levéltáron túl csak a megyéknek, városoknak, egyházaknak, egyes előkelő családoknak volt tényleges levéltárak és képzett levéltárosok, míg az alsóbb fokú igazgatási szervek, bíróságok, vállalatok és egy sor más intézmény iratanyaga kívül rekedt a levéltári gondozáson. Mégis, ahol voltak levéltárak és levéltárosok, ezek jobban részét képezték az adott területnek. A főlevéltáros, mint az adott törvényhatóság főtitkárságviselője jelen volt minden fontos eseménynél, közvetlenül informálódott minden kérdésről. A levéltáros az adott szerve-

zet belső bizalmi emberének számított. Az általános levéltár, mint típus kialakulásával ennek a belső kapcsolatnak a lehetősége veszett el, csupán az egy-egy intézményhez kapcsolódó szaklevéltár esetében létezik továbbra is.

E belső intézményes pótlására pedig szükség van, mert a levéltárosnak ismernie kell a levéltára hatáskörébe tartozó intézmények alá-és fölérendeltségi viszonyait, ezek változásait, belső szervezeti változásait, ezek indítékait, az ügykörök tagolódását, ezek változásait, az érdemi ügyintézőket, vezetőket - ezek nélkül nem szólhat hozzá felelősséggel az irattári tervekhez az iratselejtezéshez, nem lesz képes jól rendezni, ismertetőkkel, segédletekkel ellátni az adott iratanyagot, Személyes kapcsolatok kiépítésével lehet ugyan enyhíteni ezt a problémát, de intézményes rendezés nélkül aligha lehet érdemben megoldani.

További, de akár első helyre is kívánczó probléma levéltárosok és irattárosok kapcsolatában, információcseréjében, hogy az illetékes vezető levéltári szervek tiszteletreméltó és ismételt erőfeszítései ellenére sem sikerült mindezt pontos képet nyerni az országban létező fondképzők számáról, mégkevésbé ezek változásairól. Nem sikerült következtetéseket teljes taxatív felsorolást sem összeállítani ezekről a szervekről. Így, bár ismétlem, jelentős erőfeszítések történtek, nem sikerülhetett kiválasztani teljes biztonsággal azon szervezetet sem, amelyek iratainak rendszeres

átvételére a levéltárak igényt kell, hogy tartsanak. Hozzáát-
tozik ehhez a problémakörhöz az is, hogy nem elegendő az ugy-
nevezett levéltári értékhatár fölé sorolt szervek iratanyagá-
val törődni, figyelemmel kell kísérni az értékhatár alá eső
szerveket is. Figyelmeztető példa e tekintetben a mezőgazda-
sági termelőszövetkezetek esete, amelyek iratanyagát az ötve-
nes években még általában teljes egészében az értékhatár alá
eső kategóriába sorolta a levéltárosok többsége.

Folytatva azonban az alábbi kérdéskörbe tartozó
problémákat, ismert az is, hogy nincs világos képünk arról,
hogy mennyi iratanyagot hoz létre évente az országban működő
szervek összesége, csupán egyes területek iratképzéséről van
nak hozzáférhető mennyiségi adataink. Nem kívánom részletez-
ni a témát, de az előzőekből következően azt sem tudjuk ponto-
san, hogy mennyi az az iratanyag, amíg a fondképzők által lét-
rehozott irattömegből archiválási célból évente át kellene
venniök a levéltáraknak. Mindezekre a kérdésekre csak a köz-
ponti és helyi levéltári szervek nagyon nagy foku együttműkö-
dése, másrészt az illetékes központi állami szervekkel és
valamennyi fondképzővel való tervszerű együttműködés révén
lehet majd választ kapni. Ezen adatok nélkül viszont a levél-
tári munkákat ma már tervezni, vagy célratorőn, eredményesen
végezni nem lehet.

Az iratanyag mennyiségével kapcsolatos problémák
sem mai keletűek. A más összefüggésben már említett, levéltár-

ügyeket tekintve szerencsésebb fejlődésű országokban a jelenséggel már a múlt század végétől, de mindenképpen a századfordulótól kezdve szisztematikusan szembenéztek. Már akkor olyan iratrendezési megoldásokat alkalmaztak, amelyek egyben az iratok selejtezési szempontból való könnyű áttekintését is lehetővé tették. Ahhoz hasonló rendszereket, mint amilyent nálunk csak 15 évvel ezelőtt próbáltunk bevezetni. Egészen a legutóbbi időkig tehát még csak kísérlet sem történt arra, hogy az iratkezelés és a levéltárba kerülő értékes iratok kiválogatásának szempontjait összehangoljuk. Ez az irattárak és levéltárak közötti egyetnemértés, ha akarom ugymondom: információcsere hiányának kiabáló bizonyítéka volt - melynek hatásai a mai napig megnyilatkoznak.

Később egyes országokban - ugyancsak az iratrobbanás levéltárakat elárasztó fenyegetésének kivédésére - közbeeső levéltárakat, átmeneti levéltárakat szerveztek. Ezek feladatát képezte az ide került iratokkal kapcsolatos ügyviteli igények kielégítésén túl, az ügyviteli érdekesség letelte után az iratok jelentős részének kiselejtezése, illetve a történelmi szempontból értékes darabok kiválogatása és történelmi levéltárnak való átadása. E megoldásnak nálunk csak igen halvány, majd elhaló mását láthattuk a járási levéltárak formájában a 60-as évek elején.

Ugyancsak a hatalmas irattermelés visszaszorításának igényével adták ki másutt az iratok születésszabályozásának jelszavát. Ez természetesen nemcsak jelszó, hanem az ügyintéző nagyfoku önállóságát, határozathozatali jogosultságát

feltételező valóság több országban. E rendszerben a szóban eloadott kérelemre nyomban meghozza az ügyintéző az állásfoglalást, telefonon intézkedik, nyilvántartásában esetleg csak egy jellel regisztrálja az ügyet - és csak a legszükségesebb esetben intézkedik írásban. Ilyen módon mentesül a hivatal a tömegesen előforduló ügyek jelentős részének írásbafoglalásától, majd a kiselejtezéssel járó procedurától. - és a nyilvántartásban tett bejegyzés révén /ami egy statisztikai lap formájában készül/ még az egyedi ügyek alapján általánosító hivatali részleg, illetve a levéltár, majd a történész kutató számára is áttekinthető anyagot szolgáltat. Ez a születésszabályozási téma nálunk egyszerűen úgy jelentkezett, hogy a létrejövő iratok egy részéről nem akartak tudomást venni: - nem iktatták és nem iktatják több helyen az irattermelés egy kevésbé fontosnak ítélt részét. Ezekről az iratokról aztán a levéltáros nem is szerez tudomást, kiselejtezésükről nem kéri ki a véleményét. A statisztikai lapok vezetését is nem az ügyiratképzés helyett, hanem amellet, plusz feladatként vezették be egyes szerveknél. Tehát a jó példa visszajárra fordult gyakorlata alakult ki.

Már a századfordulót megelőző időtől kezdve azonban nemcsak az iratselejtezés jó megszervezésével, a keletkező iratanyag mennyiségének visszaszorításával próbáltak urrá lenni a nagy irattermelés okozta gondokon. A nagytömegű iratanyagban való könnyű és gyors tájékozódás lehetőségeit is keresték. A megoldást az iratanyagnak egy-egy íróasztalig

/előadóg/ lebontott ügykörök szerinti tagolódásában találták meg. Az egyes ügykörökön belül jelentkező egyes ügyek iratainak alfabetikus, topográfiai, kronológiai, stb. továbbtagolásával atomizálták a nagy iratmasszákat olyannyira, hogy lehetőség nyílt az egyes ügykörökbe tartozó minden egyes darab gyors megtalálását biztosító önmutató rendszert kialakítani. E rendszerek kialakításánál és alkalmazásánál nem annyira az iratok biztonságos nyilvántartásának, hanem gyors fellelhetőségének a szempontjai kerültek előtérbe - ami szintén csak úgy válhatott lehetővé, hogy a tisztviselők, ügyintézők a lehető legteljesebb önállósággal és felelősséggel intézték az ügykörökbe tartozó ügyeket - és ezek irataihoz kizárólagosan csak ők juthattak hozzá.

Mindenesetre ez a szisztéma tette lehetővé, hogy - egy idő múlva, miután ez az iratkezelési mód a vele dolgozók vérévé vált - továbblépjenek: mechanizálják a visszakeresést - majd a modern technika lehetőségeit is hasznosítsák a visszakeresési rendszer fejlesztésében. Nálunk ezzel szemben mindig is az iratok biztonsági szempontból való nyilvántartása állt az iratkezelési rendszerek reformjainak előtérben, a gyors tájékoztatói lehetőség utjának keresése háttérbe szorult. Így nem is alakult ki a készség sem az irattárosokban, sem a levéltárosokban a visszakeresési lehetőség a rendszerekben való gondolkodás iránt. Csak a legutóbbi időkben kezdtünk ezek felé tájékozódni, amikor már a komputer kínálta lehetőségek jelentkeztek a kapuk előtt. Ehhez viszont

nem elég akár technikai parkot is biztosítani, ahhoz, hogy irattárban, levéltárban sokoldalúan, jó hatásfokkal hasznosítani tudjuk a gondolkodásunknak kell átalakulnia. Ez pedig 1-2 generáció munkája.

Az eddigiekben főleg a levéltárak és az irattárak kapcsolatainak hagyományos szféráiról esett szó és legfeljebb csak utalás történt a modern technika által hozott problémákra. A levéltári technikával hazánkban - tisztelet a kivételnek - mindig is hadilábon álltunk. E tekintetben kirívó példaként kell arra utalni, hogy míg irattárakban nagyon sok helyen iratrendezőkből, dossziékból, tékákból tárolták és tárolják az iratokat - a levéltárak kitartottak a dekli-heveder szisztéma mellett, átpakolva ebbe a rendszerbe azokat az iratokat is, amelyek az irattárban jobb körülmények között voltak elhelyezve. Jóllehet ez az irattárolás nem védi az iratokat: a heveder törli, a por lepi, a fény több oldalról éri őket, pusztulásuk előrehaladása jelentős. A levéltárak pedig nem csak saját irataikat tárolják így, hanem - ahelyett, hogy jobb megoldásokat ajánlottak volna - a saját rossz gyakorlatukat propagálták az irattárakban is.

Azonban a levéltári technika más hagyományos területein sem mutathatunk fel sok eredményt. Így az archívképes papír és az archívképes iróanyag meghatározása, kialakítása és meghatározott körben, esetekben történő kötelező használata tekintetében sem történtek meg a szükséges intézkedé-

sek - míg több más országban a levéltárosok, irattárok, ill- az iratkezelésért felelős szervek és a technikai szakértők együttműködésével már rég rendezték ezt a kérdést.

A példákat lehetne még sorolni, de az említettekkel is csak azt akartam érzékeltetni, hogy már a hagyományosnak mondható levéltártechnikai kérdések terén sem voltunk naprakészek. Azon idő alatt azonban, amíg Magyarországon a levéltárok éppen nem fordultak teljes figyelemmel az irattárok felé, erős fejlődés indult meg e téren. Már az írógép is jelentős változásokat hozott: fokozatosan szétfeszítette az aktaszerű iratkezelés kereteit: arról nem is szólva, hogy az egyszerre öt példányban készülő iratok /melyek közül nem mindig az olvasható példány maradt fenn/ hány fajta megoldandó kérdést vetettek fel. Például korábban egy aktában megtalálható volt az összes kiadmányozás előtti és utáni láttamozás, maga a kiadmányozás, az ezek során végrehajtott véleménynyilvánítás és a szövegmódosítás - most ezek külön példányokon jelentkeztek, illetve tűntek el az átgépelések következtében. Mindezekre az iratkezelési gyakorlatban bekövetkezett változásokról, - amelyek az ügyintézés és ügykezelés szempontjából sem üdvösek és még kevésbé a történetírás szempontjából - a levéltáraknak nem volt véleményük. A jelzett problémákat csak felfokozta a másológépek elterjedése. Az írógépkel készült másolatokkal kapcsolatos problémák mellett nagymértékben hozzájárultak ezek a gépek az irattömeg ijesztő

megnövekedéséhez. Másrészt az ezekről lekerült másolatok /papíruk, festékanyaguk minősége folytán/ agresszíven kezdtek viselkedni egy idő után a mellettük tárolt hagyományos anyagu iratok felé is. A levéltárosnak tehát nem csak selejtezési, hanem állagvédelmi szempontból is számolnia kell ezekkel a másolatokkal, tudnia kell, hogy milyen fizikai, vagyis tulajdonságokkal rendelkeznek - és nem csak általában, hanem egészen konkrétan azon szerv, fondképző vonatkozásában is, amelytől az iratokat átveszi. Ugyanakkor a levéltár feladata, hogy a másolatok viselkedése terén szerzett tapasztalatairól tájékoztassa az ezeket használó, létrehozó szerveket, hogy a nem kívánatos anyagokat fokozatosan kiszűrjék a gyakorlatból.

Teljesen hasonló a helyzet az egyes szervek által használt és irattározott, majd levéltárba kerülő más reprográfiai anyagok /filmek, fényképek/, hanglemezek, hangszalagok, más mágneses szalagok esetében. A levéltárnak feltétlenül információkat kell kapnia az ilyen anyagok technikai adatairól. Nem is szólva most már arról, hogy egyes anyagok levéltári átvételének csak akkor van értelme, ha rendelkezik a levéltár is olyan készülékkel, amely az adott anyag visszajátszásához szükséges. Külön problémát okozhat - és előbb-utóbb fog is okozni - az, ha valamely szerv kompjuter útján fogja az iratanyagának visszakereső rendszerét megoldani. Az ilyen iratanyag levéltárba kerülésével felmerül majd az igény, hogy a levéltár is rendelkezze kompjuterrel, hiszen a meglevő segédleteket csak ezen az úton lesz képes használni.

Ennél sokkal közelebb eső problémát jelent a hosszabb időn át ügyviteli érdekből őrzendő, de levéltári állandó megőrzést nem igénylő iratok mikrofilmezésével kapcsolatban egyre több oldalról elhangzó igény. Mivel ezeknek az iratoknak a tárolása az egyes szerveket terheli, az ő részükről jelentkezik az igény és a készség is, hogy meg hozzák a szükséges anyagi áldozatokat. A kérdés megoldásához a levéltárak nyújthatnának hathatós segítséget, minthogy a modern technika e téren való alkalmazásában csakugyan jelentős tapasztalatokat halmoztak fel. Ugyanakkor joggal merül fel az az igény is, hogy a levéltári megőrzést igénylő iratanyag peremén elhelyezkedő egyes nagytömegű - levéltári elhelyezésre csak hosszú évek múlva számító /addig pedig pusztuló/ iratfélések mikrofilmen történő megőrzése ügyében tegyen lépéseket a levéltári felső vezetés. E kérdés kimunkálása és megoldása a levéltárak és az irattárak /szervek/ információs együttműködésének is szép példája lehetne.

Meg kell említeni az iratok kutatásának engedélyezésével kapcsolatban a levéltárak és az irattárak /szervek/ lehetséges vagy inkább szükséges együttműködésének a kérdését is. Ismert dolog, hogy az iratok meghatározott körének kutatását a fondképző, illetve az adott témakör legfelső felügyeletét ellátó országos hatáskörű szerv engedélyezi. Ez rendjén levő dolog és szükséges is. Az eljárás azonban formális. Nem is lehet más, hiszen a levéltárak sem, az engedélyezésre illetékes állami szervek sem rendelkeznek olyan részletes át-

tekintéssel az iratok felett, amely alapján megnyugtató biztonsággal lehetne értéktételeket alkotni a kutatási kérelem, illetve javaslat elbírálásakor. Visszamenően ezen már nehezen lehetne segíteni. A jövőt illetően azonban nem lenne szabad elhalasztani a lehetőséget, hogy ezt a szempontot is érvényesítsék az egyes szervek - és a levéltárak az irattári tervek összeállításakor, elbírálásakor. Néhány más ország példáját is tanulmányozva megoldhatnánk ezt a problémát, még a kutatási korszakhatárt is közelebb hozhatnánk napjainkhoz /miután kiszűrnének a ténylegesen államtitkot képező iratokat a nagy tömegből/, feloldva ezzel az irattárak /szervek/ és a levéltárak, illetve a történész kutatók között immár több, mint egy évtizede létező feszültség jelentős részét.

x x x

Ha szemügyre vesszük a levéltárak és az irattárak közötti információs kapcsolatok témakörében érintett néhány legfontosabbnak tekintett problémakört, fel kell, hogy tűnjön milyen mértékben az irattárak /a szervek/ oldaláról merülnek fel - különösen külföldi viszonylatban - az új jelenségek. Meg kell mondanom, hogy ez így természetes és helyes. Csak a levéltárak tulzó tudományos öntudata - és Magyarországon az iratkezelési kérdések perifériára szorulása - eredményezhette azt, hogy a levéltárak speciálisan iratkezelési, irattári kérdésekben is irányt akartak szabni - illetve hogy bizonyos fokig erre kényszerültek is. E kapcsolatban a meghatározó szerepet az irattáraknak, illetve az ezeket fenntartó szervek

nek kell betölteniök.

Az egyes szervek iratkezelésének, irattározásának - figyelembevéve természetesen a maximális lehetőségeket - öntörvényűen kell kialakulnia és fejlődnie, ezzel nyújtja a legtöbb segítséget a levéltárnak és a maga sajátos feladatainak ellátásához. Távol áll tőlem, hogy elmarasztaljam ezzel a 60-as évek iratkezelési jogalkotását. Arra akkor, a magyarországi iratkezelési viszonyok elmaradottsága miatt szükség volt. Legalább és egységesen arra a szintre kellett emelni, ahol már egy évszázaddal korábban tarthatott volna - és e téren még mindig sok a tennivaló, de ezt a szintet csak egy startvonalnak tekinthetjük, melyről elindulva az egyes szervek a saját igényeiknek, szükségleteiknek és /anyagi/ lehetőségeiknek megfelelő iratkezelési rendszert kialakíthatják maguknak.

Ahhoz viszont, hogy ezen uton elinduljanak - több feltétel együttes jelenlétére van szükség. Közülük csak néhányat emelnék ki. Mindenekelőtt olyan intézményi vezetők, szervezők munkáját feltételezi, akik nem a papírmunka oldaláról, vagy kívülről, történeti szempontból szemlélik az iratkezelést, irattározást, hanem az adott intézmény munkájának jobb, operatívabb elrendezésének szemszögéből, de akik tudják ebben az iratkezelés szerepét is. Másrészt olyan iratkezelési szakemberekre van szükség, akik egyetemi, főiskolai szinten képesek átlátni a maguk szakterületének problémáit. Ez viszont azt feltételezi, hogy még több figyelmet fordítson felsőoktatásunk az ilyen szakemberek képzésére - esetleg a Közgazdaságtudományi

Egyetem, vagy a Tanácsakadémia keretében is.

Az említetteken túl olyan irattárosokra is szükség van, akik nemcsak jó végrehajtói az érvénybenlevő eljárásoknak, hanem képesek alkotóan viszonyulni a felmerülő új problémákhoz. Ez megintcsak az irattárosképzés jelentőségét huzza alá.

Mindezek, de különösen az utóbbi két problémakör formálásában - a szerepek pillanatnyi alakulása szerint - a levéltáraknak jelentős feladatai vannak. Kérdés, hogy akarják-e, képesek-e a levéltárosok ezt a szerepet továbbvinni és a magyarországi iratkezelés új útjainak keresésében a vezetést megtartani. Ha igen, akkor ez nemcsak a levéltárosképzés további módosítását feltételezi, hanem azt is, hogy az egész levéltárügy kiváljon az művelődésügyi ágazat köréből. Azt hiszem nem szorul bizonyításra, hogy az iratkezelési ügyet, ami az igazgatás egyik fontos és gyorsan fejlődő ágát képezi, nem lehet a Művelődésügyi Minisztérium közgyűjteményi igazgatásához tartozó egyik osztályának a pozíciójából irányítani. Ez már csak azért is lehetetlen, mivel az ehhez szükséges anyagi eszközöket, szervezési intézeteket kormányzatunk nem a művelődésügyi tárcához, hanem az egyes szakminisztériumokhoz telepítette - és tevékenységük országos, legnagyobb szintű összefogása sem a Művelődésügyi Minisztérium útján történik. Ha tehát a levéltárosok az iratkezelési ügy irányítását meg akarják tartani, az egész levéltárügyet oda kell kapcsolni, ahol az iratkezelés országos irányítása hatékonyan megvalósulhat és ahol az ehhez szükséges eszközök rendelkezésre állnak.

Alig hihető azonban, hogy levéltáros társadalmunk egésze, vagy akár tulnyomó része hajlandó és képes lenne ekkora pályamódosításra. Történész-levéltárosok kívánnak maradni meggyőződésük szerint. Ennek konzekvenciáival viszont határozottan szembe kell nézni: le kell választani a levéltárügyről az iratkezelési kérdések irányítását és át kell adni azok kezébe, akik erre főhivatásként vállalkoznak, létre kell hozni a Minisztertanács, vagy a Belügyminisztérium kebelében azt az országos hatáskörű szervet, amely az iratkezelés országos irányítását, fejlesztését kezben tartja.

A levéltárosoknak pedig meg kell maradniuk a tulajdonképpeni feladataik mellett, azzal, hogy az iratkezelés, irattározás kérdéseire csak a maguk szempontjainak az érvényesítése érdekében szólnak hozzá.

HOZZÁSZÓLÁSOK

a/ É r t é k h a t á r v i z s g á l a t
PÁLMÁNY BÉLA /Új Magyar Központi Levéltár/

Az irattári munka kérdései az UMKL Módszertani Osztályán

A szekció kétségkívül igen élő, időszerű témakört választott vitatémául, hiszen a levéltárak és az irattárak kapcsolata egyre nagyobb szerepet játszik a nyolcvanas évek mindennapi levéltári munkájában, ugyanakkor meghatározó jelleget a jövő évtizedek, a 2000-es évek levéltára szervezetének, működésének, tevékenységének a megalapozása vonatkozásában is.

Mindenekelőtt az 1969. évi 27. tvr. és a végrehajtása tárgyában minisztériumok, különös hatáskörű államigazgatási szervek által kiadott jogszabályok sora - számuk meghaladja a százat - mennyiségi, sőt minőségi értelemben is nagyobb feladatokat ró a levéltárakra az irattárakkal szemben.

Mennyiségileg többet, újat jelent az iratkezelési szabályzatok, irattári tervek elkészítése, végrehajtásuk ellenőrzése, módosításuk szorgalmazása, az irattáros képzésben való részvétel.

Minőségileg újat jelent a modern adathordozók irattári nyilvánítása és ebből eredendően a filmek, hangszalagok, számítógépes mágneses szalagok levéltári kezelésbe vétele.

Mindezek az új feladatok kihívást jelentenek a levéltárak, a levéltárosok felé. A kérdés immár az, hogyan válaszolnak a levéltárak a kihívásra.

Teljesen egyetérték Szücs Lászlóval abban, hogy a magyar levéltárak eredendően "tudományos célokat kielégítő intézmények." Ezzé alakultak már több, mint száz éve, amikor az Országos Levéltár valamint a törvényhatóságok levéltárai megkezdték a feudális kori forrásanyag összegyűjtését és rendezését és eddigi tevékenységük fő vonalát is a történettudomány szolgálata, egyes területeinek az önálló művelése képezte. Ennek megfelelően alakult a levéltárosok képzése, ismeretei, érdeklődése, tevékenysége is. Az egyetemet most végzett fiatal archiváriusok manapság is alapjában véve az elmúlt 100 év "klasszikus" levéltárosát jellemző ismereteket, vagyis inkább azok alapjait sajátíthatták el tanulmányaik során, de az utóbbi évtizedben már ismereteket szereznek az iratkezelésről, sőt a modern adathordozók tudományába is beleszerezhetnek. /Számítógépes adathordozók, levéltári technika/ Mégis, alapjában történész-levéltárosok ők, igen kevés ismerettel, tapasztalattal rendelkeznek olyan gyakorlati kérdésekben, mint az államigazgatási szervek ügyvitele, iratkezelése, vagy a technikai problémák, amelyek nap, mint nap felmerülnek a levéltárakban. Ebből az következik, hogy az elkövetkező 30 évben sem lesz alapjában más a levéltárak szakirányú képzésben részesült tudományos munkatársai ismeretanyagának szerkezete, fő súlypontjai, mint ma, Nem várható el, hogy átalakuljanak információs - technokrata szakemberekké, akiknek az az egyetlen feladata, hogy a "felhasználók" /értve ezen a külföldön elterjedt kifejezésen a kutatókat és az

ügyfeleket is/ által kért információkat minél hatékonyabban hozzáférhetővé tegyék és akiknek az érdeklődése is a műszaki /mert a matematikához, elektronikához kapcsolódó/ tudományok körében mozog. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy már ma növelni kell a műszaki képzettségű és munkakörü levéltári dolgozók arányát: a hagyományos iratanyaggal kapcsolatban is megköveteli ezt a mikrofilmezés, restaurálás igénye, de még fokozottabban érvényesülhetne az aránymódosulás, ha megvalósulna az eddigi csak a tvr. paragrafusa által biztosított feladatkövével, és a levéltárak őrizetbe kezdenék venni a modern adathordozókat is. Észre kell azonban venni, hogy a levéltárak mai szervezeti formája nem alkalmas a számítógépes adathordozók folyamatos hozzáférhetővé tételére és alapvető változtatásokat kellene végrehajtani ahhoz, hogy a mai "adatszolgáltatástól" /a kutató gyakorlatilag maga keresi az iratok tömegében az őt érdeklő adatokat/ gyökeresen eltérő szinten végezzék ezt a munkát/.

Szücs László a levéltárak és az irattárak információs kapcsolatáról beszélt és kiemelte, hogy más országokban hagyományosan szoros munkakapcsolat alakult ki a levéltárak és a közigazgatási irattárak között, mereven soha nem váltak el egymástól, fejlődésük szervesen összefügg és együtt igyekeznek megoldani az iratkezelésben felmerülő problémákat. Ezekben az országokban azonban a levéltárakban ügyvitelszervezési és műszaki képzettségű szakemberek dolgoznak, törté-

nészek csak a középkori forrásokkal foglalkoznak és számbeli-
leg szinte kisebbségben vannak. Ezzel szemben nálunk történe-
szeknek kell beletanulniuk az ügyvitelszervezésbe. Kérdés és
vitatott, hogy milyen értelemben kell beleszólnia a magyar
levéltárosoknak a gyűjtőterületi szervek gyakorlati iratkeze-
lési problémáinak a megoldásába. Az egyik nézet szerint a le-
véltárosoknak az a feladata, hogy a "hozzá nem értő" levéltá-
rosok, igazgatási osztályvezetők vagy gazdasági igazgatók he-
lyett és számára megoldják az iratkezelés hivatali, vállalati,
intézményi problémáit, mintegy megszabják a szervezeteknek mit,
hogyan a legcélszerűbb csinálniuk, így segítsék a szervek
munkáját, ezzel járulva hozzá a hivatalok, vállalatok hatéko-
nyabb működéséhez. Kérdés azonban, alkalmasak-e a feladat el-
látására.

A levéltárosok - lévén mégis a minisztériumokkal,
tanácsokkal, bíróságokkal, tehát hivatali jellegű szervezetekkel
a legintenzívebb a kapcsolatuk - a hivatali ügyintézésről ismeri
csupán és a vállalatok számára is ezeket a hagyományos i-
ratkezelési fajtákat /sorszámos iktatás, lehetőleg mutatókönyv-
vel összekapcsolva/ tanácsolják. Szó esik ugyan arról, hogy
a vállalatok választhatnak maguknak korszerűbb iratnyilvántar-
tartási formákat is, azonban ezek sajátosságait a levéltá-
rosok korábban sem ismerték és ma sem ismerik. Így a vállalatok
iratkezelési szabályzataik elkészítésekor - saját hozzáérté-
sük közismertek csekély lévén - a levéltárak "szaktanácsai"
alapján próbálnak javítani korábbi, kaotikusnak joggal nevez-

hető, nem kellően átgondolt, szervezeti formájú, állandó
munkaerőhiánnyal küzdő iratkezelésünkön. Csakhogy míg az a-
lapszámos, alszámos, stb. iktatás így-vágy úgy működésképes
a mai, elhatalmasodó papírtömegekkel dolgozó hivatali szer-
veknél, mert ezeknél az iratkezelés jelentőségét mindenki é-
ismeri, a vállalatok nem tudnak mit kezdeni ezekkel a hagyó-
mányos iktatási formákkal, mert a gazdasági tevékenységnek a
papírmunka csak szükséges rossz velejárója, az iratkezelési
szel szembeni fő elvárásunk a gazdasági tevékenység gyors,
praktikus segítése, a minél egyszerűbb iratregisztrálás és
iratirányítás. Ennek pedig a sorszámos /alapszámos, alszámos/
iktatás a maga nehézségével, munkaigényességével és a vissza-
keresés ismert bonyolultságával nem felel meg. De mi felel
meg a vállalatok /szövetkezetek, kutatóintézetek, stb./ ügy-
viteli igényeinek. Sajnos ezt a levéltárosok sem tudják elég-
gő. Egyáltalán, helyes-e, ha a levéltárosok beleszólnak a
vállalati ügyvitel, ezen belül az iratkezelés szervezési kér-
déseiben? A másik nézet az, hogy nem, Szűcs László is említi,
hogy az ügyvitelszervezők képzését a levéltárosképzés kerete-
in kívül kell megvalósítani. Nézetem szerint sem helyes, ha
a levéltáros akarja megoldani a gyűjtőterületi szervek bel-
ső iratkezelési problémáit. Ettől függetlenül nyilvánvalóan
szükséges kidolgozni - vállalati ügyvitelszervezési szakem-
berek nagymértékű meghallgatásával - a vállalati iratkezelés
paramétereit, olyan mintát készíteni, amely megfelel a gaz-
dálkodó szervek iratkezeléssel szemben támasztott sajátos

igényeinek és figyelembeveszi a levéltárak érdekeit is, mindenekelőtt információs igényeinket.

Mi a levéltárak fő információs igénye? Elsősorban is azt kellene pontosan tudniok a levéltáraknak, hol és milyen mennyiségben keletkeznek azok az iratok, amelyek optimális információs értéket képviselnek, ezért érdemesek a levéltári megőrzésre. Erre valók lennének az irattári tervek, de - nem kell bizonyítgatnom, tudja minden levéltáros - ezek túl sok tételt jelölnek levéltári átadásra, emellett nem lehet megtudni belőlük a levéltári anyag pontos mennyiségét sem.

Mi a levéltárak fő információs igénye? Elsősorban is azt kellene pontosan tudniok a levéltáraknak, hol és milyen mennyiségben keletkeznek azok az iratok, amelyek optimális információs értéket képviselnek, ezért érdemesek a levéltári megőrzésre. Erre valók lennének az irattári tervek, de - nem kell bizonygatnom, tudja minden levéltáros - ezek túl sok tételt jelölnek levéltári átadásra, emellett nem lehet megtudni belőlük a levéltári anyag pontos mennyiségét sem.

Sok nehézséget okoz az is, hogy az irattári tervek kampányszerű összeállítása idején figyelmen kívül maradt egy igen fontos levéltári szempont, az iratképző szervek értékminimumának a meghatározása és egységesítése /mondhatnám úgy is, hogy szabályosítása, illet szabványosítása/. Így az-

után az óvodák, általános iskolák, kórházak ugyanugy levéltári átadásra jelölik fontosabb tételeiket, mint a felügyeletüket ellátó tanácsok, ahol ugyanazokat a terveket, munkabeszámolókat, stb. ugyancsak levéltári átadásra jelölték ki. De jelentkezik az irattükröződés az olyan hatalmas, országos hálózattal működő szervezetnél is, mint a MÁV, a Posta, az MNB, az OTP, vagy az Állami Biztosító. Itt a végrehajtó szolgálat szervezeti egységeinek fontosabb iratai tükröződnek az irányítást ellátó központi szerveiknél. /MÁV, Posta, MNB, stb. igazgatóságok.

Ezzel a problémakörrel az NDK-ban az 1960-as évek közepén már szembenéztek; a levéltárosok és az illetékes szakterületek szakemberei gondosan felmérték az országban működő szervek funkcióját, illetékességi és hatáskörét, megállapították az iratok tükröződését, A felügyeleti szerveket /minisztériumok, tanácsok, szövetkezeti érdekképviselések/ jelölték ki arra, hogy irattáraikban a levéltári megőrzésre érdemes, gondos mérlegelés alapján kijelölt iratféleségeket megőrizték az alárendelt /képviselet/ szervek, /pl. iskolák, kórházak, vállalatok, igazságszolgáltatási intézmények/ vonatkozásában is. Így rekonstruálható minden kisebb szerv története anélkül, hogy mindegyikkel külön foglalkoznának, mindegyiktől egyenként beszállítanák néhány értékes iratféleségüket és anélkül, hogy e kisebb szervek mindegyike önálló fondot alkotna a levéltári anyagban. Az NDK-ban az állami levéltárak gyűjtőkörébe sorolt szervezeteknek csupán a lozától

vesz át az illetékes levéltár anyagot, ezek az első kategóriába sorolt, államigazgatási szervek, míg a többi szerv vagy értékhatár alá lett sorolva, vagy csak egy szervtipust képvisel, amelyektől csupán néhány kiválasztott esetben vesz át "reprezentációs" céllal iratokat.

Hazánkban az értékhatár vizsgálatok csak egy évtizeddel az irattári tervek kampányszerű összeállítása után kezdődtek meg, az UMKL szervezésében. E vizsgálatok két szinten folynak. Egyrészt az állami levéltárak gyűjtőköri szervjegyzékein nyilvántartott kb. 18000 szerv közül ki kell jelölni a legfontosabbakat. Amikor a tanácsi levéltárak megküldték szervjegyzékeiket, az UMKL Módszertani Osztályán nagyon nehéz feladat elé kerültem. Az egyes levéltárak teljesen eltérően vélekedtek a gyűjtőterületükön található szervek értékes, vagy értéktelen voltáról. Volt olyan megye, /Zala/, ahol kevesebb, mint 100 értékhatár feletti szervet jelöltek meg, míg - másik végletként - Borsod-Abaúj-Zemplén kb. 2500-at. A BFL bár 3170 iktatóhelyet tart nyilván, kiemelten csak a 23 tanácsszervi irattárral és néhány tucat kiemelt fővárosi vállalatnál, intézettel foglalkozik gyűjtőterületi munkája során. Nem tisztázott az értékhatár az UMKL-en belül sem, az érdekes az, hogy itt szinte csak a minisztériumokat és a legfőbb államhatalmi, igazságügyi, szövetkezeti érdekképviseleti szerveket tekintik "első kategóriába" sorolandónak. Tisztázni és egységesíteni kell tehát a szervek értékelésének szempontjait. Ez nyilván nem máról holnapra

megoldható probléma. Az UMKL Módszertani Osztálya el is készítette az első javaslatot, de az ország általános levéltárainak véleménye, javaslatai nélkül nem lehet továbblépni.

Ha elkészül az egységes szervek szintű értékhatár kijelölés, már előre látható, hogy újabb nagyon nehezen megoldható problémával kell szembenézni. Módosítani kell számos irattári tervet és el kell érni, hogy a minimum alá sorolható szervek működését összefoglaló alapidokumentumokat őrizzék meg a felügyeleti szerveknél. A fő baj az, hogy az archiválási kötelezettség ilyen kiterjesztése ellen maguk a felettes hatóságok tiltakoznak /lásd a tanácsok új hatásköri jegyzékeit!/ így keresztezik a levéltárak kategoriázálási szándékának megvalósítását.

A másik fő információs igénye a levéltáraknak az irattárakkal szemben az, hogy naprakészen tudják, mennyi, hány iratfolyóméter levéltári átadásra váró iratanyagot őriznek ott. Ezt pontosan megállapítani csak egy gondos, központosított irattározást végző szerv selejtezett, tehát 10 év-nél régebbi iratanyaga esetében lehet, minden más esetben - mondjuk ki - becslés csak a számadat. Szervek többségénél azonban nem őrzik központi helyen az irattári anyagot, bár irattár fogalmát a levéltárosok többsége fetisizálja. A valóóság azonban az, hogy irattár - mindenekelőtt a gazdálkodó szerveknél - csak iratraktár, amelyet /formailag eleget téve a levéltári tvr. előírásainak/ azért rendezett be és működ-

tet jól, rosszul a szerv, hogy a következő pénzügyi revízióig esetleg bűnüldöző szervek által végzett villámgyors keresésig megőrizze a hatalmas tömegű számviteli pénztári bizonylatot, mérlegmellékletet, munka és bérügyi nyilvántartást. De a vállalatok szinte soha sem teszik le irattáraikba megőrzés végett legfontosabb okmányaikat, így az éves mérlegeket, a jogi osztályon őrzött alapító és tevékenységi kört, elnevezést módosító okiratokat, a közgazdasági osztály által készített terveket, tanulmányokat, a belső ellenőrzés dokumentumait, stb. mert nem bíznak abban, hogy irattárak hatalmas bizonylattömegében ezek az egyedi iratok biztonságosan megőriztetnek és szükség esetén azonnal elő is kerülnek. Így fontos okmányokat a vállalat vezetői saját pánccélszekrényükben, vagy egyszerűen íróasztalfiókjukban őrzik, és ezáltal szinte személyes tulajdonukká, hozzáférhetetlenné válnak az irattáros és levéltáros számára.

Mondani sem kell, hogy így a szervek által termelt levéltári anyag megléte, mennyisége, állapota ellenőrizhetetlen. A helyes megoldás az lenne, ha a gazdasági szervek az irattárak mellett okmánytárat létesítenének, amely szervezetiileg közvetlenül az igazgató hatáskörébe lenne utalva. Itt őriznék meg a levéltári átadásra kijelölt okmányokat is, biztonságosabban, mint akár az irattár bizonylattömege közé helyezve, akár a vezető íróasztalfiókjaiban, szekrényeiben. Az okmánytárban őrzött anyagokat a vállalat illetékes dolgozói is könnyebben megkaphatnák az azt kezelő titkárnőtől, a levéltáros

pedig könnyen figyelemmel kísérhetné az itt őrzött történeti értékű anyagot.

Az irattárak - jóllehet a levéltári tvr. mint közismert, "iratnak" minősíti a modern adathordozókat is - mai felszereltségük, helyzetük miatt érthetően nem őriznek hangszalagokat, filmszalagokat, mágneses szalagokat sem. A nagyobb probléma az, hogy az iratkezelési szabályzatok, irattári tervek sem térnek ki a modern adathordozókon őrzött információk kezelésére, selejtezésére. Ez azonban a levéltárakban is probléma lesz. Mindez átvezet az irattárak és levéltárak információs kapcsolatának másik oldalára, vagyis arra a kérdésre, milyen információkat adjanak a levéltárak az iratképző szerveknek.

Világszerte sokat beszélnek a levéltárak információszolgáltatásairól. A nyugati országokban ez a kérdéskör az állampolgárok információsszabadsága jogához, mint szélesebb jogi fogalomhoz kapcsolódik. Eszerint mindenkinek joga van tájékozódni nem csupán a saját ügyében /az ilyen jellegű tájékoztatást rövid határidőn belül meg kell adni az ügyfélnek/, de a polgároknak jogukban áll azt is megtudni, miként dolgoznak a közadókból fenntartott közhivatalok. A levéltárak ezekben az országokban a tudományos kutatók kiszolgálása mellett a nagyközönség számára állandó "ügyfélszolgálatot" /record service/ is ellátnak. Mindez azonban nem képzelhető el anélkül, hogy a levéltárakban őrzött iratanyag egészéről a kurrens iratok átvételétől kezdve állandóan tematikus feltárás-

ra alkalmas, a keresett információk tárgyi megközelítését lehetővé tevő katalógussal rendelkezzenek, akár iratokról, akár modern adathordozókról van szó. A magyar levéltárak segédletei azonban ilyen gyors információkeresésre ma és a belátható jövőben nem alkalmasak; csak a 15 évnél régebbi iratok átvételére kötelesek, a levéltári segédletek, főként tárgyilag rendezett iratok esetében csak nehezen segítenek a gyors felépésben, a kutatási korlátozások is gyakran gátolják azt, hogy - akár állami szervek is - a modern iratokat hívják segítségül feladataik hatékonyabb megoldásához. Ennek az a következménye, hogy a tudományos kutatások csak kis hatásfokkal - rengeteg munkaráfordítással, kevés sikerrel - folytathatók a levéltárakban; a történészek, művészettörténészek a levéltárak helyett mindinkább a könyvtárak könnyebben feltárható információira támaszkodnak, a levéltári kutatás technikájában pedig egyáltalán nem járatos államigazgatási vezetők, csak elvétve keresnek információkat a levéltárakban.

Feltétlenül át kell gondolni ismételten a levéltárak információs szolgáltatásainak korszerűsítését. Ujra meg kellene gondolni, vajon az átmeneti levéltárak, amelyek polgári és szocialista országok sorában létesültek az elmúlt évtizedekben - válaszul az iratrobbanás okozta kihívásra, azaz a céllal, hogy az irattárak és a levéltárak közösen, a tudományos és gyakorlati célú információs igények kielégítésére, a valóban értékes iratok gondos kiválasztására tudják erejüket összpontosítani - valóban járhatatlan utat képvisel-

nek-e Magyarországon, vagy érdemes-e megpróbálkozni nálunk is ezzel az intézményformával! A levéltárak és az irattárak kapcsolatának a jövőben - de már a jelenben is - mindennapivá kell válnia, annak felismerése révén, hogy kölcsönösen egymásra utaltak, ezért állandó információcseréjük nélkülözhetetlen.

BERÉNYI ILDIKÓ /Uj Magyar Központi Levéltár/

Beszámoló az UMKL értékhatar vizsgálatairól

Röviden ismertetném a most folyó munka jelenlegi eredményét. A levéltárosok előtt itthon és külföldön egyaránt ismert tény a fondképző szervek munkája során keletkező irattári anyag egyre növekvő mennyisége és a levéltárak befogadó képessége közti - szinte áthidalhatatlan - ellentét. Korábban sem számolhattunk és a mai gazdasági helyzetben még kevésbé számíthatunk arra, hogy új levéltárak sora épül az irattermelés növekedését követő ütemben. Az is köz tudott, hogy levéltárainkban a felszabadulást követő korszak iratanyaga meglehetősen sok selejtet tartalmaz, ami a levéltárost, és a kutatót felesleges munkák sorával terheli. Ennek oka a korábbi selejtezési ügykörjegyzékekben keresendő, melyek mai szemmel elfogadhatatlan mennyiségű irattári anyagot minősítettek történeti értékűnek, - így levéltárba szállítandónak. A 45/1958. számú rendelet és az ennek nyomán megjelent ágazati ügykörjegyzékek szerint az egyes szervek irattári anyagának a szerv tevékenységétől az államhatalmi, államigazgatási vertikális tagolódásban elfoglalt helyétől, termelési értékétől, stb. függetlenül, óvatos becslések is legalább 50 %-a nem selejtezhető. Egy minisztérium, egy tröszt, országos kutatóintézet, illetve egy C vagy B kategóriás vállalat, 1972 előtt keletkezett iratanyagának több mint a fele kerül a rendeletek szoros betartása esetén levél-

tárba. Jellemző módon a helyzetet némileg az könnyíti, hogy a levéltárak esetenként korszerű rugalmassággal hajtják végre az említett ügykörjegyzékek szerinti selejtezéseket.

A 70-es évek elején bevezetett irattári tervek a tematikus tételes irattározás révén, kétségtelenül pozitív változást jelentettek. Meg kell állapítanunk azonban, hogy az országban keletkezett iratanyag egészének körülbelül egyharmadát, az irattári tervek is történeti értékűnek minősítik, ami nyilvánvalóan elfogadhatatlan. Az okok is ismertek. Maguk az ágazati mintairattári tervek sem differenciáltak a fondképzők jellege szerint. Ott, ahol a mintát nem másolták le, hanem annak alapul vételével, valóban saját irattári tervet készítettek, egyrészt túl tágra határozták meg a történeti értékű iratok körét, másrészt a nem selejtezhető tételek tárgyát is olyan általánosan fogalmazták meg, hogy abba az érték és a selejt egyaránt "beleférhetett". Az irattári tervek elbírálásakor a levéltáros igen nehéz helyzetben volt, nem állt rendelkezésre semmi utmutató, aminek alapján dönthetett volna, tapasztalatai, ismeretei is - főként eleinte - hézagosak voltak. Ahány levéltáros, annyiféle értékelés volt a gyakorlatban. Az irattári tervek bevezetése óta 10 év telt el. Ugy véljük, legfőbb ideje, hogy kísérletet tegyünk a történeti értékű iratok körének az eddiginél pontosabb, konkrétabb meghatározására. Az UMKL szervezésében 1981-ben mintacsoport alakult, melyben a Fővárosi Levéltár, a Zala, Veszprém, Hajdu-

Bihar, illetve Győr-Sopron megyei Levéltárak képviselői is kaptak, illetve vállaltak feladatokat. A csoport célja: a minisztériumok, államtitkárságok és más országos jelentőségű központi államigazgatósági szervek esetében egyenként, a tipizálható szervek esetében - mint pl. trösztök, vállalati kategóriák, kutató intézmények, tanácsok, szintenként; tanácsi irányítás alatti szervtípusoknál típusonként egy-egy külön irat, iratcsoport lista készüljön, amely a lehetőségig pontos megfogalmazásban sorolja fel az illető szerv, szervtípus történeti értékű iratait. A listákat megfelelően szerkesztve egy olyan sokszorosítva közreadható anyagot kívánunk kialakítani, amely bizonyos kivételekkel, az országban működő szervek iratanyagának értékeléséhez fogódzót ad, esetlegesen alapul szolgálhat, a már esedékes jogszabályi rendezéshez is. Természetesen tudjuk azt, hogy a szervek, a szervek ügykörei változnak, s így az értékelésben a levéltáros egyéni döntésére továbbra is szükség lesz. Szeretnénk azonban, ha listáink nagy mértékben megkönnyítenék munkáját, úgy az irattári tervek módosításakor, mint a selejtezések elbírálásakor. Javaslatunk az, hogy listáinkat visszamenőleg is alkalmazzassuk.

A munkálat jelenlegi állása a következő: az UMKL munkatársai elkészítették az államigazgatás és jogszolgáltatás csucsirányító szerveinek történeti értékű iratait felsoroló listákat, első megfogalmazásban. Jelenleg államigazgatási szakemberek vizsgálják felül e listákat, illetve nem egy eset-

esetben új listákat készítenek, melyeket az UMKL-ban készültekkel fogunk egybevetni. Elkészültek a trösztök, kutatóintézetek, tervező vállalatok, tervező intézetek és a 4 vállalati kategóriájú listái. Az utóbbihoz a Fővárosi Levéltár munkatársai készítettek igen alapos javaslatot. A megyei tanácsokkal kapcsolatos munkálatokat a Zala megyei Levéltár igazgatója Simonffy Emil fogja össze. Munkájuk eredményeként készen áll a megyei tanácsok szintjén keletkező iratok történeti értékű részének listája és rövidesen készen lesz a tanácsok-, - természetesen a szakigazgatási apparátust is beleértve - vertikálisan, szintenként tagolt listája is. Ezt követően kerül sor a tanácsi irányítás alatti szervek típusainak vizsgálatára, és a megfelelő listák összeállítására. Így további levéltárak, levéltárosok közreműködését is szívesen vennénk. E szervtípusok esetében természetesen eleve nem foglalkozunk majd azokkal a szervekkel, amelyeket az UMKL Módszertani Osztályán jelenleg is párhuzamosan folyó szervszintű értékelő munka értékhatár alattinak minősít majd. Az eddigi lista kialakítása a következőképpen történt: A levéltárosok az egyes szervek, szervtípusok esetén néhány, a tipushoz tartozó szerv irattári anyagának 1-2 évfolyamát alaposabb, tételről-tételre, azon belül darabról-darabra vizsgálták. A munka természetesen csak az irattári tervekben eleve történeti értékűnek minősített tételekre terjed ki. A vizsgálat eredményeként a levéltárosok meghatározták, hogy mely tételek anyaga értéktelen, a korábbi értékeléssel ellentétben, illetve a tapasztalatok alapján i-

gyekeztek a többi, értéket is tartalmazó tételt úgy megfogalmazni, hogy ebbe lehetőleg valóban csak az érték kerüljön lerakásra. Ugy tűnik, hogy az eddigi tervekben nem selejtezhetőnek jegyzett iratanyag igen jelentős része kiszűrhető lesz. A minisztériumoknál és megyei tanácsoknál az eddigi értékesnek jelzett iratok legfeljebb felét fogják tartalmazni. Alsóbb szintű szervek esetében a kiszűrt iratok száma jóval nagyobb lesz.

A szervenkénti, típusenkénti vizsgálat mellett tematikus vizsgálatot is kezdtünk. Egy munkatársunk széleskörűen vizsgálja a műszaki dokumentumok, tervtári anyagok, beruházási anyagok történeti értékét, illetve azt, hogy pl. az e területen keletkező és több helyen is végleges megőrzésre kerülő dokumentumokból mit és hol kellene megőrizni. E munka eredménye remélhetőleg jól alkalmazható lesz a listák zömének végleges megfogalmazásakor. A műszaki dokumentumok értékelésébe bevontuk az egyes műszaki muzeumok munkatársait, de gyakorló tervezőket is. Megjegyzem, hogy elképzelhető, miszerint a történeti értékű tervdokumentációk pl. nem levéltárakba, hanem a műszaki muzeumokba kerülnének majd. További feladatként vizsgáljuk azt is, hogy a statisztikai, ujitási szabványügyi, találmányi ügyek irataiból mit és hol őriztessünk meg. Végezetül egy a munka során kialakult javaslatunkból. Ugy látjuk, hogy igen észszerű lenne általános elvként leszögezni, a több példányban készülő véleményezésre, szét-

küldött iratokat mindig csak a téma gazdájánál őrizték meg, ahová vegyes vélemények, állásfoglalások ugyis befutnak. Ezt úgy a szervek közti, mint az egyes szerveken belüli iratforgalomban követendőnek véljük.

Terveink szerint az említett listák mindegyike elkészül 1983. első harmadában. Ezt követi majd a szerkesztés, s azt a véglegesítés előtti széleskörű szakmai véleményezés, ahol minden érdeklődő kollega szíves közreműködésére számítunk. A komplex-anyag végső formájában 1983. végére készülhet el. A munka során ötleteket, javaslatokat, esetleges jelentkezést a közreműködésre szívesen veszünk.

SIMONFFY EMIL /Zala megyei Levéltár/

Értékhatar vizsgálatok a tanácsi levéltárakban

A levéltárak és a szocialista irattárak információs kapcsolataihoz fűzött megjegyzéseim elsődlegesen a tanácsi iratkezelés rendszerére vonatkoznak. Ezzel kapcsolatos vizsgálatokat Schneider Miklós kollegánk kezdte meg, és szervezett az Új Magyar Központi Levéltár közreműködésével egy kutatócsoportot. Korai halála súlyos veszteség az egész magyar levéltárügynek. Nem tudjuk ezt a munkát azzal a hozzáértéssel, elemzőkészséggel folytatni, mint ahogy ő elindította. Mégis az ő kezdeményezése és vizsgálatai alapján végeztük tovább a munkát, és erről a munkáról, az ezzel kapcsolatosan felmerült néhány tapasztalatról szeretnék egy-két szóval beszámolni.

Még e munkába való bekapcsolódás előtt Zala megye Tanácsának megbízásából a megyei tanács néhány osztályán, két városi tanácsnál, egy járási hivatalnál és néhány községi tanácsnál végeztünk vizsgálatot azzal a céllal, hogy megállapítsuk, helyesen alkalmazzák-e az egyes tanácsi szervek az irattári jeleket, főleg a selejtezési határidő szempontjából. Az 1974. évi és a vizsgálati évet megelőző, tehát az 1978-1980. évi iratanyagot néztük át tételesen. Általánosítható tapasztalataim a következőkben összegezhetők:

- Bár a tanácsi iratkezelés lényegesen jobb, mint a többi szerv iratkezelésének átlaga, igen nagy különbségek adódnak tanácsok és tanácsok között.
- Minden tanácsi szervnél jelentős javulás következett be 1974-hez viszonyítva.
- Számos esetben nem a tanácsi dolgozót lehet hibáztatni helytelen besorolás miatt, hanem a vonatkozó jogszabály pontatlan vagy nem kielégítő megfogalmazása miatt nem tud mit csinálni.

Ezt a vizsgálatot folytattuk tovább a Schneider Miklós által kezdeményezett vizsgálattal, átvéve az ő általa elvégzett anyagot és ebbe a munkába kapcsolódott be a Hajdú-Bihar megyei és a Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár. Ennek során csak a 0 selejtezési csoportba tartozó, tehát nem selejtezhető iratanyagok tételes vizsgálatára került sor. Anélkül, hogy itt módom lenne a vizsgálatok részletes eredményeinek közlésébe bocsátkozni, a főbb általános megállapításokat fogalmazhattuk meg:

1./ Az érvényben levő tanácsi rendelkezések az iratanyag olyan mennyiségét teszik nem selejtezhetővé, amely mennyiséget a gazdasági élet legoptimálisabb javulása esetén sem fognak tudni a levéltárak átvenni. Egyes esetekben 70-80 %-os a nem selejtezhető iratanyag aránya.

2./ De a nem selejtezhetőnek minősített iratanyagok vizsgálata erőteljesen megkérdőjelezi ezen iratanyagok

történeti értékét. Ezzel kapcsolatban szeretnék rámutatni arra, hogy még levéltáros körökben is felvetődtek olyan megjegyzések konkrét esetekre vonatkozóan, amelyet egy iratanyag selejtezésének megtagadását nem történeti értékével indokolták, hanem azzal, hogy ügyviteli értéke van, megőrzése jogos magánérdekből szükséges. Ilyen jellegű megőrzés viszont nem a levéltár feladata és egy kissé sajnálatosnak tartom azt a gyakorlatot, hogy az állampolgárok leszoktak saját jogbiztosító irataik gondos megőrzéséről.

3./ Tehát mind mennyiségi szempontból, mind pedig történeti szempontból szükségesnek mutatkozik a tanácsi szervezet irattári terveinek vizsgálata.

Az irattári tervek felülvizsgálata az iratanyag konkrét elemzése alapján, de néhány általános szempont figyelembevételével történhet meg. Ezek az általános szempontok egyes esetekben a levéltárosok közvéleményének megnyilvánulását is szükségessé teszik. Éppen ezért szeretnék néhány ilyen - a vizsgálat során felmerült - problémát mintegy vitakérdésként felvetni.

1./ Általános levéltári gyakorlatunk, hogy az iratanyagot a kezdeményezőnél vagy a hatáskörileg illetékes szervnél őrizzük meg. Egyes esetekben azonban helyesebbnek mutatkozna, ha az iratanyag a felsőbb szerveknél őrződne meg és ebben az esetben az alsóbb foku szervekkel a levéltáraknak egyáltalán nem kellene foglalkozniuk. Csak példaként vetnék

fel ilyen: a megyei tanács egyházügyi iratainak vizsgálata például ezt mutatta, hogy valamennyi lényegi irat az Állami Egyházügyi Hivatal irattárában is meg kell, hogy legyen, kérdés, hogy érdemes-e ezt megyei szinten is őrizni, valamint az iskolák éves beszámolóit, illetve tanévzáró értekezleteinek jegyzőkönyvei, részletes vizsgálatainak jegyzőkönyvei, amelyek felsőbb szervnél lehetnének megőrzés tárgyai.

2./ Ezzel látszólag ellentmond az az általános elv, hogy az alsófokon őrizzük meg az iratokat és a másodfoku eljárásnál keletkező iratok, amelyekből a lényeges iratok ugyanis visszakerülnek az alsófoku szervhez, globálisan selejtezhetők legyenek.

3./ Sajnálatosan új hatásköri jegyzékek még csak igen töredékesen állnak rendelkezésünkre és bár a hatásköri jegyzékek tükrözik a megfelelő irattári jelet, azok módosítására nem törekszenek. Viszont nyilvánvaló, hogy az olyan jellegű hatáskörök nem szükségszerűen képeznek történeti értékű iratot, amikor az egyes tanácsi szervnek véleményezési, állásfoglalási hatásköre van csak, a megőrzendő irat a döntési hatáskörrel rendelkező államigazgatási szervnél keletkezik. Ilyen esetekben a nem selejtezhető besorolás feleslegesnek mutatkozik.

4./ Radikálisan ki kell szűrni a több helyen megőrzésre kerülő iratokat. Példaként említem: a névváltozási irat véleményem szerint csak az anyakönyvi irattárban őrizen-

dő meg. Vagy: mindazok az iratok, amelyek alig tartalmaznak többet, vagy semmivel sem tartalmaznak többet, mint az ezek alapján vezetett nyilvántartások, nem képeznek történeti értéket. Gondolok itt például az iparendedélyekre, amelyekről iparlajstromot kell vezetnie a tanácsnak.

5./ Általános jellegű problémát jelent a tanácsok egyedi jellegű hatósági tevékenysége. Mennyiben jelent ez történeti értékű iratot? Egy konkrét kérdés ezzel kapcsolatban: történeti értékű-e az a nagy mennyiségű építési-bontási stb. iratanyag, amelyekből a terveket a tervtárba kiemelték? A nagyobb beruházások, dokumentációs iratait más forrásból - például beruházó vállalat - jobban, egységesebben lehetne megőrizni, mint az építésügyi szakigazgatási szerv anyagából.

6./ Végül felvetném, hogy ténylegesen történeti értéket képeznek-e a segédkönyvek, iktató- és mutatókönyvek önmagukban? Tehát érdemes-e eltenni őket abban az esetben, ha a történeti kutatást az iratokban nem segítik elő, mert jelentéktelen mennyiségű az illető szervtől átvett megőrzött történeti értékű irat. Mindenképpen megfontolandónak tartom, nem kezdődhetne-e meg a mikrofilmezés terén történő előrelépésünk az iktató- és mutatókönyvek mikrofilmezésével. Ezeknek az előkészítése is viszonylag könnyebb feladat, s a levéltárak sokszáz méternyi, egyes esetekben több ezer méternyi anyagtól is megszabadulnának. Levéltárunknak az a tapasztalata - s ebben szeretném hallani a kollegák véleményét is - hogy az őrizetükben lévő polgári és szocialista

kori iratanyag kutatásánál a segédkönyvek használhatatlannak bizonyultak, eltekintve természetesen a nem tudományos célú, hanem igazgatási jellegű feladatainktól.

Korántsem merítettem ki a témával kapcsolatos összes problémát, hiszen ezen még részleteiben tételesen kell vitatkoznunk, kisebb csoportokban a tapasztalatokat hasznosítva. Számításba kell vennünk azt is, hogy a történeti források egészére kell tekintettel lennünk, és a tanácsai szervek irattári terveinek felülvizsgálatánál figyelemmel kellene lennünk arra is, hogy milyen iratok őrződnek meg a főhatóságok iratanyagában és milyen anyagok őrződnek meg a párt-archivumokban. Ugyanakkor számolnunk kell azzal is, hogy a tanácsok élő gyakorlata a legutóbbi iratkezelési rendelet kifejezett felsorolása ellenére is lényegtelen iratok, meghívók, értesítések iktatása. Ezeket - tárgyuk alapján - sokszor nem selejtezhetőnek nyilvánítja, ugyanakkor érdemi döntés-előkészítésekhez az illetékes ügyintézők rövid úton szereznek be véleményeket, adatokat, feljegyzéseket, ezek viszont nem kerülnek iktatásra. Ezzel a problémával nem a levéltárak feladata küszködni, mi nem "vállalhatjuk át" a tanácsok iratkezelésének ellenőrzését a tanácsok hivatalától, illetve a felsőbb tanácsai szervtől.

A mi feladatunk a történeti érték vizsgálata és a törekvés arra, hogy a tényleg történeti értékű iratok az átadási idő után levéltárba kerülhessenek! Az eddig elmondottak viszont felvetik azt a problémát, hogy előselejtezési

eljárás nélkül sor kerülhet-e a 0-ás minősítésű iratok levéltári átvételére. Véleményem szerint kezdeményezni kellene az illetékes főhatóságnál a visszamenőleges felülvizsgálatot, vagy pedig egyenlőre leszűkíteni radikálisan azt az iratanyagmennyiséget, amelynek átvételére a levéltárfenntartók a levéltárakat képessé kell, hogy tegyék.

Igy például gondolnék a tanácsi és végrehajtó bizottsági jegyzőkönyvekre, a hozzá kapcsolódó iratanyaggal együtt, a megyei és városi tanácsok titkársági irataira, stb., a többit pedig a tanácsi szervezetnek kellene tovább őrizni, ha a fenntartó nem tudja biztosítani, hogy a levéltár ezeket az anyagokat átvegye.

BÁN PÉTER /Heves megyei Levéltár/

hozzászólása

A vitaindító előadás, valamint az eddig elhangzott hozzászólások alapján úgy érzem, hogy a levéltárak és irattárak között reálisan létező ellentmondások kicsit szélsőségesen nyertek megfogalmazást, néhol tulzott optimista kicsengetést biztosítva a jövőre nézve.

Az eddigiek alapján ugyanis úgy tűnik, mintha gyorsan megoldható lenne ez a nagyonis összetett probléma, mégpedig úgy, hogy szakmailag magasan képzett levéltárosokat és irattárosokat egymás mellé állítva egy optimális irattári és levéltári rendszert lehetne kialakítani.

Ez a dolog több szempontból is irreálisnak tűnik, főként a szakmailag magasan képzett irattárosokat illetően. Tudjuk, egy bányamérnök soha nem lesz a bányának irattárosa, ő mindig is bányamérnök marad, de még a vájár is vájár marad és nem lesz sohasem irattáros.

A másik, amit ugyanilyen, továbbra is megmaradó ellentmondásnak érzek, az, hogy jelentősen megnőtt az iratanyag mennyisége - a XIX. század, általában a kapitalizmus kora óta. Mint minden hazai és külföldi levéltáros tudja ezzel a megnövekedett iratmennyiséggel együtt mérhetetlenül megnöttek a levéltárak és irattárak feladatai is. Ugy vélem, hogy olyan állapotba a modern iratanyagot tekintve soha nem fogunk elérkezni, mint a feudális korban, hogy t.i. viszonylag kevés

iratanyagunk lesz erről a korszakról, egyszerűen azért, mert az állami és intézményes adminisztráció sokkal nagyobb mértékű, mint volt. Ez önmagában nem a szocialista kor sajátja. Tapasztalatunk szerint a mi szocialista államunkban több tényező következtében különös mértékben megnőtt az állami adminisztráció. A problémának tehát csak a töredékét és ezt is fájig oldja meg, ha csökkentjük a történeti értékű iratanyag mennyiségét.

A Heves megyei Levéltárban a begyűjtési tapasztalatok alapján úgy látjuk, hogy azoknak az iratoknak, amelyekre a jogszabályok vonatkoznak, történeti értéke sok esetben minimális. Hogy ezek nem selejtezhettek ki az még nem jelenti azt, hogy valóban történeti értékűek. A nem iktatott iratok történeti értéke viszont sokszor többszöröse az iktatott iratoknak. Ezekre viszont semmiféle jogszabály nem vonatkozik és ezeket nem védi a törvény. Tehát egy megyei tanácsi mezőgazdasági osztály kidobhat a szemétkébe egy komplett megyei statisztikát, mert a statisztika nincs iktatva. Miközben ennek a kísérlőlevelét megőrzik. És még sorolhatnám a példákat. A problémát szerintem az sem oldja meg, amit Simonffy Emil említett, azaz hogy egy felső tanácsi szervhez kerülnek be iratok, ha ilyen adatösszesítő befűt a mezőgazdasági minisztériumba, a földművelésügyi minisztériumba, miután elkészítették az országos összesítést, úgy kiselejtezik a helyi adatokat,

hogy azoknak nyoma nem marad. Már pedig lássuk be, hogy Magyarország élete nem abból áll, amit egy országos statisztikai átlag fog kimutatni, mert akkor arégióink elvesznek az országban!

Amire az iratkezelési szabályzatok megőrzendő iratanyagként vonatkoznak, annak valóban le kell csökkenteni a mennyiségét. Viszont ki kell terjeszteni a jogszabályok adta védelmet egy nagy tömegű más iratanyagra, amelyet pillanatnyilag semmi sem véd a pusztulástól.

Egy konkrét anyagra szeretném még felhívni a kollegák figyelmét, a kataszteri iratanyagok begyűjtésének a fontosságára. Éppen ezekben az években a községeknél lejár ezeknek az aktualitási ideje. Nagyon sok helyen az 1850-es évektől, de mindenképpen a dualizmus korától kezdve folyamatosan vezetett iratokról van szó, amelyeket ha 1-2 éven belül a megyei levéltárak nem gyűjtenek be, egyszer s mindenkorra el fog veszni a magyar történetírás számára az utóbb 100 év mezőgazdaság történetének a legfontosabb forrása. Ugyanez a helyzet a járási, városi és megyei földhivataloknak az anyagával is. Bár ez nagy mennyiségű anyag, de ha ezt most nem gyűjtjük be, akkor ez is el fog veszni. Pedig az utóbbi 100 évben a magyar gazdasági élet legfontosabb ága a mezőgazdaság volt, és ezekből az iratokból az egyéni gazdálkodásra vonatkozó adatokat is le lehet vonni.

BARTA LÁSZLÓ /Csongrád megyei Levéltár/

hozzászólása.

Az a tény, hogy a megyei levéltárak fenntartói és a tanácsok illetékesei általában nem értenek a levéltári szakmához, ugyanakkor a szakfelügyelet és a minisztérium levéltári ügyben illetékes szervei alig vagy egyáltalán nem rendelkeznek olyan jogokkal, hogy beleszóljanak a területi levéltárak munkájába - számos keserű ellentmondást szül.

Ezek közül hármat emelek ki:

1. A Heves megyei Levéltár által kidolgozott új tervezési és statisztikai módszer az 1981. évi igazgatói értekezleten heves ellenállást váltott ki, utasításszerű bevezetésére pedig alig látok reményt.

2. Az iratképző szervek értékhatár-vizsgálata nehezen fejeződik be. Alkalmazása pedig csak újabb évek múlva kezdődik el.

3. Az u.n. tükröződő iratok tanulmányozása is nagyon sokáig tart. A tanulságok hasznosítását a közeli esztendőkből nem is remélem.

E három nehézség súlyosan akadályozza az iratbegyűjtést, a begyűjtött iratok rendezését és segédletekkel való ellátását, valamint hasznosítását. A minisztériumnak a jelenleginél jóval nagyobb jogkört óhajtanék a szakmai munkának az irányításában, ugyanakkor kívánatosnak tartanám a levéltárak ügyviteli és történelmi jellegének fokozatos szétválasztását.

EGEI TIBOR /Pest megyei Levéltár/

hozzászólása.

Ha az iratkezelés és az irattári munka bármely területét vizsgáljuk, ellentmondásokba ütközünk. Ennek legfőbb oka, hogy az információ, amely a politikai, gazdasági és kulturális életben egyaránt nagy szerepet játszik, napról-napra gyarapszik. Az információ megőrzésének fontosságát és politikai jelentőségét már a 18. században felismerték. Mária Terézia ezért rendelte el, hogy a megyeközpontok állandósításával a levéltár megőrzésére is fordítsanak gondot.

Az egyre erősödő információ-robbanásnak káros oldalait a technikai fejlődéssel úgy próbálják kiküszöbölni, hogy megpróbálják az információkat rendezni, de semmi esetre sem megsemmisíteni. Olyan rendszert kívánnak kialakítani, amelyből az adott tömeg, amire éppen szükség van, rendelkezésre áll. Az információ-robbanás a levéltárak szempontjából annyit jelent, hogy azok gyűjtőköre kiszélesedett. Pest megyében jelenleg 1100 szerv működik, amelyek jegyzőkönyvei évente 5 cm-t, összesen 55 métert tesznek ki. Az irattári tervekben 0-nak minősített, nem selejtezhető iratok évente 400 m-t, 10 év alatt 4 km-t, 20 év alatt két fióklevéltárnyi anyagot eredményezhetnek.

Az információ átvitelben sokszor a modern technikától kapunk segítséget, azonban ez sem problémamentes. Egy ideig át lehet vinni az adatokat mikrofilmre, de maga a film nem időtálló, és az átmásolással újra kell dolgozni. Proble-

matikus a lyukkártyák kezelése is. E területen a gépek és a módszerek fejlődnek, de a gépeket a levéltár nem tudja átvenni és így a lyukkártya is használhatatlan. Ugyanez vonatkozik a mágneses szalagokra és lemezekre, az elektronikai számítógépekre. Ha át is vesszük a rendszereket és a szalagokat, a szalagokat újra át kell játszani. A Szovjetunióban a szabványügyi hivatal adatait, a szabványügyi leírásokat kb 3 cm³ köbtartalmu kvarckristályba holográf módszerrel - milliárdos nagyságrendben - bevitték. Ugy tűnik, hogy a holográf módszer a jövőben pótolja a papírt, tintát és nyomdafestéket, amelynél jelen pillanatban időtállóbb anyagot, információ hordozót a technikai világ nem produkált. A papírtól és a hártyától mind a mai napig nem tudunk megszabadulni, mert időtálló, míg mindaz, amit a modern technika ezideig produkált, nem bizonyult annak. Véleményem szerint a holográf megfelelő módszer lesz, de annak bevezetéséig, az átmeneti időben a mai információ-hordozókból kell minél többet megőrizni, lehetőségeinkhez képest.

Irattárosképzés: Mi az irattárakkal akkor tudunk normális kapcsolatot tartani, ha a képzést - lehetőségeink szerint megoldjuk. E képzésnek számtalan variációja lehetséges, azt hiszem nem kell részletezni, mit kell egy ilyen tanfolyamon tanítani. A munkát maximálisan, intézményszinten támogatom.

Az iratkezelési szabályzatok felülvizsgálata: Itt

az előttem szólókkal vitatkoznék. Véleményem szerint az iratkezelési szabályzatokban az irattári tételszámoknak túl nagy a mennyiségük. Problematikusnak tartom, hogy az irattári tételszámot általában az ügyintézőknek kell megadni, akik tulajdonképpen nem értenek, és nem is érthetnek az iratkezeléshez. Nem is lehet számonkérni az itt-ott dolgozó mérnöktől, vagy közigazdásztól, hogy az iratot történetileg tudja értékelni és minősíteni. Nekünk olyan iratkezelési szabályzatot kell a kezükbe adni, amely a kiselejtezhető, nem pedig a megőrzésre szánt iratokról ad áttekintést. Lehetőleg minél kevesebb egység legyen, mert ha sok az irattári tervben a tételszám, akkor automatikusan egyre több iratra írják rá, hogy "0". A tanácsai iratkezelésben az a gyakorlat, ha egy község 1 fm iratanyagot hoz létre, abból 80 cm-t "0"-ba tesznek.

Selejtezéssel kapcsolatban; Balla Gábor Pest megye híres levéltárosa boldog öntudatlansággal és legjobb meggyőződéssel az 1800-as évek elején az összes tizedlajstromot, gazdasági összeírást kiselejtezte. Pest megyében az 1920-as években az alispáni és a törvényszéki mutatókból az összes mezőgazdasági életben előforduló peranyagot kiselejtezték, azzal, hogy a bíróság döntött, az illetőt, vagy felmentették vagy megkapta méltó büntetését. Így Pest megye paraszti munkásmozgalmairól egy darab irat sem maradt.

Néhány évvel ezelőtt az egyik főhatóságtól arra kaptunk utasítást, hogy a pénzügyőrségek borlajstromait, bor-

összeírásait a segédkönyvekkel selejtezzük ki. Az utasítással a történeti borvidékek utolsó összeírásai semmisültek meg, amelyek név szerint, termelőszövetkezet és hegyközség szerint tartalmazták, hogy abban az évben mi termett, milyen mennyiségben. Az adó-főkönyvek kiselejtezése után jelentkeztek a szociológusok. E tapasztalatok azt mutatják, nagyon óvatosnak kell lennünk selejtezések alkalmával.

Döntőnek tartom, hogy az értékhatár vizsgálatoknál alapvetően a közigazgatási iratanyagot nézzük át. Egy-egy településen - közvetve, vagy közvetlenül - a közigazgatás iratanyagában tükröződik a lakosság élete, tevékenysége. Elsősorban a közigazgatási iratanyag megőrzését vegyük revízió alá, és ehhez kapcsolódjon a további munka.

b./ Az iratkezelés sajátos területeken

GYARMATHY ZSIGMOND /Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár/

Tapasztalatok a termelőszövetkezetek iratkezelésével kapcsolatban Szabolcs-Szatmárban

Több helyen irtunk és szültünk már a termelőszövetkezetekben folyó iratkezelés levéltári vonatkozásairól, itt most a korábban leírtak és elmondottak részletekbe menő ismételését mellőzve csupán néhány gondolatot foglalunk össze bevezetőként, hogy azután rögtön rátérjünk témánk kifejtéséhez egy olyan aspektusból, melyre érdemesnek ítéljük a figyelmet ráirányítani.

A termelőszövetkezetek új gazdasági és társadalmi képződmények. Ebből következően nemcsak a gazdaságtörténeti forrásokat, hanem a társadalom életére vonatkozó iratokat is képeznek. Ugyanakkor ügykezelőiknek az iratok őrzésében, rendezésében való járatlansága a levéltárakra is átháruló problémákat hordoz magában.

Témánkkal foglalkozó kollegáink között vannak, akik nem szeretik a "távgyondozás" kifejezést, a terminológiával nem kívánunk foglalkozni. Mégis fel kell idéznünk, hogy bármi is lett legyen szakmai neve annak a levéltári tevékenységnek, amely a levéltárakra hárul a termelőszövetkezetekben folyó

iratkezelés, irattározás, rendezés és selejtezés terén, végzett munkában, végülis szükséges a helyszínen nagyobb segítséget nyújtani a más szerveknél megszokottnál. Ezt tennünk kell abban a reményben, hogy fontos - a falutörténet kutatásának szempontjából nélkülözhetetlen - forrásokat védünk, gondozunk, őrzünk meg.

Szakmai gondunk nincs az 1960 előtt keletkezett iratokkal, mert amit még fel lehet lelteni, azt kutatni kell, azt lehetőleg át kell venni abban az állapotban, ahogyan azok előkerülnek és a levéltárba beszállíthatóak. Belső levéltári gond már azután ezek rendezése, fondokba, állagokba sorolása. Problematikus elsősorban az, hogy - nem lévén alkalmazható központi elgondolás - a levéltári belső munka nem egységes, levéltáranként más és más rendszer. Mennél jobban megerősödik azonban a saját levéltáron belüli kezelés egyedi rendje, annál nagyobb gondot okoz majd később az egységes magyar levéltári szempontok érvényesítése is.

Az 1960 után keletkezett iratok esetében többféle elképzelés és gyakorlat van érvényben a magyar levéltárak munkájában. Mi azt tesszük, hogy - a termelőszövetkezetek és a megye mezőgazdaságának irányításában felelős felsőbb szervekkel együtt - többféle szempontnak figyelembevételével kijelöltük a tipikus termelőszövetkezeti gazdaságokat. A típusok a következők: táji jellegzetesség szerint: beregi, szatmári síkság, szabolcsi homok; termelési jellegzetesség szerint: gyümölcs: alma, szőlő, dohány, állattenyésztő stb.; nagyság

szerint; egy vagy több falut összefogó üzem; minősítés szerint: jó, közepes, gyenge, stb. A kijelölt tsz-ektől át vesszük mindazt, amit az Irattári terv levéltárba adandónak ítél, míg a többitől csak a jegyzőkönyveket, mérlegeket, nyilvántartásokat gyűjtjük össze.

Belső feldolgozásban megtartjuk az Irattári terv rendszerét.

x x x

A területen, a termelőszövetkezetek irattáraiban végzendő levéltári munka főbb területei:

- irattárosok, iratkezelők rendszeres képzése.
- évenkénti értekezlet irattárosok és iratkezelők részére.
- selejtezés megkezdésénél helyszíni, gyakorlati segítségnyújtás,
- együttműködés a Megyei Tanács VB Élelmezési és Mezőgazdasági Osztályával, a TESZÖV-vel, a Népi Ellenőrzési Bizottsággal, - különösen ezek revizori csoportjaival.

A korreferátumom további részében a Népi Ellenőrzési Bizottsággal való együttműködés tapasztalataira irányítom a figyelmet, ennek kialakított rendszerét mutatom be.

A fehérgyarmati járási - városi Népi Ellenőrzési Bizottság 1979 májusában a járási területén "a mezőgazdasági termelőszövetkezetek ügyiratkezelése" témában alapvizsgálatot végzett népi ellenőrök bevonásával. Megyénkben ez volt az első ilyen jellegű vizsgálat, ami egy egész járásra terjedt ki.

A népi ellenőrök vizsgálták, hogy a termelőszövetkezetekben:

- elkészítették-e irattári tervüket,
- módosították-e a szakmai szempontoknak /levéltári észrevételeknek megfelelően /Ügyiratkezelési Szabályzatukat,
- az iratkezelés formáit és tartalmi igényességét, az iktatást,
- a TÜK iratokkal kapcsolatos ténykedést,
- az irattárak állapotát,
- az irattározás rendjét, raktári iratjegyzékek állapotát, iratpótlók alkalmazását, iratok útját,
- a selejtezéseket,
- a testületi jegyzőkönyvek gondozását,
- iratkezelők iskolai végzettségét, /a bentlakásos két hetes iratkezelő tanfolyam elvégzését/,
- az iratkezelés és irattározás belső ellenőrzését.

Meg kell állapítanunk ebből a sematikus felsorolásból is, hogy a népi ellenőrök /közigazgatási szakemberek, vállalati főkönyvelők, intézményvezetők, revizorok, stb./ vizsgálatai - noha elsősorban az ügyviteli érdekeket tartották szem előtt - végsősoron a levéltári törvény végrehajtásának is szakszerű ellenőreivé váltak. Szempontjaik a történeti értékű iratok védelmének vizsgálatát is magukba foglalják.

A járási-városi Népi Ellenőrzési Bizottság a levéltári szakvélemény figyelembevételével a járás termelőszövetkezeteihez eljuttatta "realizáló javaslatát" a tárggyal kapcsolatban.

1981 szeptember és október hónapokban a Népi Ellenőrzési Bi-

zottság utóvizsgálatot végzett négy termelőszövetkezetnél, melyről 12 népi ellenőr 42 napi munkával "összefoglaló jelentést" készített. A vizsgálat nagyon reálisan tárta fel a helyzetet és egyáltalán nem bagatelizálta el az ügyet, hanem annak megfelelő komolyságot biztosított ténykedésével és írásbeli összefoglalójával egyaránt.

Az utóvizsgálat összegezett megállapításai a következők:

- "Összességében megállapítható, hogy az 1979-ben tartott alapvizsgálat óta lényegesebb javulás a vizsgált tsz-ek zöménél az ügyiratkezelés jogszabályai előírásainak betartása vonatkozásában nincs."

- "Az elfekvő irattározás /azaz irattár/ tárgyi feltételei nem kielégítőek. A biztonságos irattározás megteremtése érdekében a vizsgált tsz-eknél várhatóan 1982-ben kerülnek kialakításra irattárak."

- "Az iratkezelés személyi feltételei vonatkozásában kifogásolható, hogy három vizsgált tsz-nél az ügyiratkezelő a szükséges tanfolyammal nem rendelkeznek." Megjegyzem, hogy ilyen bentlakásos két hetes iratkezelői tanfolyamot az Élelmezési és Mezőgazdasági Osztály, a TESZÖV, a Levéltár és a Mezőgazdasági Főiskola Továbbképzési Tanszéke szervezi öt éven belül már a negyediket, a tanfolyamokon eddig 200 fő szerzett igazolást annak elvégzéséről. Sajnos sok a fluktuáció. A népi ellenőrzés azért tekintette szükséges végzettségnek ezt a tanfolyamot, mert az előbb felsorolt szervek között

a felügyeleti és érdekvédelmi szervek és mi, a levéltár is legalább ezt szorgalmazzuk újra, meg újra - a termelősövetkezetek költségén, önköltségesen - megszervezzük. A helyet a főiskola kollégiuma adja bentlakáshoz, a foglalkozáshoz a termeteket a továbbképzési tanszék biztosítja. Megjegyzem továbbá, hogy ehhez hasonlóan szervezik a belsőellenőrök tanfolyamait is, továbbá a kultur, vagy oktatási felelősöket is, melyeken a foglalkozás programját képezi a levéltári tájékoztatás, a krónikairás ürügyén a forrás, az iratvédelem.

- "Az ügyiratkezeléssel és irattározással kapcsolatban nem minden esetben biztosított az ellenőrzés folyamatosága, az a feladatokkal megbízott ügyintézőknél a munkaköri leírások nem tartalmazzák a kötelezettségeket, felelősséget."

Amikor az összefoglaló jelentésből idéztem az előbbi - mondjuk meg nyíltan - nagyon súlyos megállapításokat az a cél vezetett, hogy bemutassam a levéltári szakgárdának, hogy a népi ellenőrzés is lényegében jól látja a hibákat és fogalmazza meg a tennivalókat.

Itt csak megemlítem, hogy ezen időn belül két termelősövetkezetről még a Megyei Tanács VB Élelmezési és mezőgazdasági osztálya is tartott törvényességi vizsgálatot az ügyiratkezelési szabályzatok betartása céljából.

Az utóellenőrzéssel kapcsolatban megfogalmazott realizálási javaslatok a következők voltak:

1./ Az Ügyiratkezelési Szabályzatukat vizsgálják felül és a szükséges módosításokat az érvényben levő jogszabályi

előírások figyelembevételével módosítsák.

2./ Az ügyiratkezeléssel megbízott dolgozók rövid időn belül ügyiratkezelési tanfolyamon vegyenek részt a szakmai ismeretek elméleti és gyakorlati megismerése céljából. /Kezdeményezzék a tanfolyam TESZÖV általi szervezését./

3./ Az Irattári tervek elkészítésénél vegyék figyelembe a TESZÖV 285/1979. sz. alatt kiadott "Ajánlás"-át. /Az ajánlást a levéltári munkatársak állították össze elsősorban a selejtezés segítségére./

4./ Az átdolgozott ügyiratkezelési szabályzatban foglaltak végrehajtását évente legalább egy alkalommal a tsz elnök megbízásából a belsőellenőr, vagy kétévenként egy alkalommal az Ellenőrző Bizottság vizsgálja felül.

5./ Az ügyiratkezelés és az irattározás megszervezése, az itt történő munkák irányítása a tsz jogtanácsosok és főkönyvelők felelőssége mellett történjen.

6./ A vizsgált tsz-eknél 1982. június 30-ig a követelményeknek megfelelő irattárak kerüljenek kialakításra az elfekvő iratok irattározásával, az irattári jegyzékek feltételével egyidejűleg.

7./ Hajtsák végre a jogszabályi előírások következetes betartásával az iratselejtezést, Selejtezési bizottság kijelölése, a kiselejtezendő iratok esetében a levéltári hozzájárulás megszervezése, stb.

Végezetül tehát összefoglalhatjuk, hogy a levéltári törvény végrehajtása területén a levéltáraknak jó szövetsége-

se lehet a Népi Ellenőrzési Bizottságok alap- és utóvizsgálatinak megszervezése, realizálási javaslataik végrehajtásának következetes ellenőrzése. Mindezek mellett azonban szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a fejlődés lassú. A termelőszövetkezetek gazdasági és társadalmi szervezetének alakulása mellett az iratkezelés és irattározás egyre inkább figyelmet kap, persze nem a bennünket, a levéltárak munkásait hevitő türelmetlenség és elvárás szintjén.

CSACSOVSZKY DEZSÖNÉ. /Diósgyőri Gépgyár/

Iratkezelés a Diósgyőri Gépgyárban.

A Diósgyőri Gépgyár több mint 50 éves fennállása alatt egy sor szervezeti változáson ment át a háborút követő időkben, A Lenin Kohászati Üzemektől 1949-ben szétválasztva alakult ki az akkori Dimávas Gépgyár, Könnyűgépgyár és Nehéz Szerszámgépgyár, majd ezen vállalatok 1963-ban történt egyesítése után jött létre a jelenlegi Diósgyőri Gépgyár.

A háboru előtti iratanyagokat 1949. év végéig a Lenin Kohászati Üzemek irattára rendezte és tartotta meg, így a Diósgyőri Gépgyár csak az azt követő idő anyagairól tud számot adni. Amikor az 1963. évi nagy összevonás megtörtént, a Könnyűgépgyár és Nehéz Szerszámgépgyár csak 3 éves anyagot adott át irattározásra, az azt megelőző időkről semmi tudomásunk nincs, jóllehet mindkét vállalat termelési sajátosságából adódóan inkább minősített iratokat készített, amit elkülönítetten kezeltek azelőtt is és kezelnek most is.

1963-tól, a jelenlegi iratkezelési szabályzat kiadásáig, tehát 1973-ig, sajátos iratkezelés és irattározási forma volt érvényben a Diósgyőri Gépgyárban, és a másik nagy iparvállalatnál; a Lenin Kohászati Műveknél, Mint a MÁVAG vállalatok: a már előzőleg kialakult gyakorlatot követték, vagyis volt egy vállalati iktató részleg, ahol a vállalathoz beérkező, és a vállalattól kimenő leveleket kezelték, s az

illetékes osztályokon történt elintézés után a Központi Irattárban tárolták.

Kialakult a helyes gyakorlat az ügyiratok téma szerinti csoportosításánál is, amit az akkori felügyelet minisztérium határozott meg. Az ügyiratok irattárba helyezésénél ezt alkalmazták, a jelölés biztosította az iratanyag visszakeresését. A Kohó és Gépipari Minisztérium 1958-ban kiadott 8.280/1958. KGM számú rendelet - már szabályozta az iratok védelmét és azok selejtezését. Az 1958 utáni időszakban keletkezett anyagokat már ennek megfelelően lehetett rendezni, illetve irattározni és selejtezni. A nagy iparvállalatok, - így közöttük a Diósgyőri Gépgyár - nem tekintette elsődleges feladatának a nyílt iratanyagok védelmét. Nem volt támpontunk annak megítélésére, hogy jól, vagy rosszul értelmezik-e az 1958. évi rendeletet az ilyen munkaterületen dolgozók. A fontos az volt, hogy a keresett anyagot mindig megtalálják, illetve ne selejtezzék ki idő előtt azt, ami még a munka folyamatához szükséges.

A Diósgyőri Gépgyárban az 1963-as összevonáskor alakult ki jobb munkagyakorlat az 1958. évi utasítást illetően. Ekkor jobban odafigyeltek az iratanyagok védelmére, a tárgyszerinti irattározás fontosságára, a selejtezési munka alaposabb és érdembeni végzésére.

Nem sok ismeretünk van arra vonatkozóan, hogy milyen formában történt az anyagok selejtezése 1963-ig, de ezt kö-

vető időben a munkához már igényelte a vállalat a Borsod megyei Levéltár közreműködését, a selejtezés ellenőrzését, s kialakult olyan munkakapcsolat, ami több odafigyelést igényelt a vállalat részéről. Egy-egy bejelentett selejtezési munka megkezdését követően kaptunk segítséget a Megyei Levéltártól, az összeállított és beküldött selejtezési jegyzőkönyvet több esetben a helyszínen vizsgálták felül, s az anyagok megsemmisítése csak a jóváhagyás és záradékolás után történt meg. Ez a munka azonban még mindig csak az előző gyakorlatot volt hivatva megerősíteni, nem volt olyan átfogó intézkedés, ami a vállalat minden egységénél kötelezővé tette volna az iratanyagok helyes iktatását, és irattározását. Ezen időszakban a Megyei Levéltár rendezésében tartottak továbbképzéseket az irattárosok részére, de ez is csak a Központi Irattár rendezési munkáira szorítkozott.

Ebben az időben az iktatási és irattározási munka a következőképpen alakult a Diósgyőri Gépgyárban: a vállalat szervei megkapták a központilag iktatott iratanyagot elintézésre, majd válaszadás, illetve elintézés után az irattárba helyezték. Az ügyirat elintézés helyén nem vezettek semmi nyilvántartást, sőt a vállalatban belüli levelezések nyilvántartása is csak egyéni elképzelések alapján történt.

Nem volt szabályozva kimenő levelek esetében az iktatószám használata, hanem legtöbb esetben amíg a témát le nem zárták, addig minden levélválasz egy számon futott. A

Kohó és Gépipari Minisztérium felügyelete alá tartozó szervek iratkezelésére kiadták a 71.085/71.számú utasítást, amely előírta, hogy minden intézménynek iratkezelési szabályzatot kell készíteni, s egységes rendszerben kell tovább végezni a vállalati iratkezelést és irattározást. Így került sor a Diósgyőri Gépgyár iratkezelési szabályzatának kidolgozására is, ami 1973. január 1.-től került bevezetésre.

A bevezetést sok vita és még több meg nem értés előzte meg. A fent hivatkozott utasítás mintaszabályzata alapján a vállalatunk szervezési osztálya az Új Magyar Központi Levéltár hathatós segítségével készítette el a jelenlegi Iratkezelési Szabályzatot és annak mellékletét az irattári tervet.

Az iratkezelési szabályzat és a vállalathoz beérkezett iratanyagok iktatását, elintézését és operatív irattárba tételét.

Az irattári tételek összeállításánál figyelembe vették a vállalat felépítését.

Ezen szabályzat bevezetése előtt az Új Magyar Központi Levéltár munkatársa előadás keretében ismertette az új rendszert, annak fontosságát és konzultáció során a decentralizált iktatóhelyek kezelői eligazítást kaptak további munkájukhoz.

Nagyon komoly és nehéz munka hárult azonban a vállalat Iktató részlegének dolgozóira, akiknek feladata lett, hogy

a vállalatnál kialakított 175 decentralizált iktatórészleg munkáját koordinálják, irányítsák, részükre megfelelő segédeszközöket /iktatókönyv/ biztosítsák.

A Diósgyőri Gépgyárban ezután kialakult a jelenlegi iktatási rendszer, amely szerint a vállalathoz beérkező és kiemenő leveleket az Iktató központilag érkezteti. Az iktatás azonban minden esetben lent, az iktatóhelyen történik, ott vezetik az iktatókönyvet, készítik a kiadmányokat és irattároznak. A kialakított irattári terv alapján az operatív irattárakban - a Központi Irattár irányításával selejtezési munkát végeznek, ezt megfelelő jegyzőkönyvvvel dokumentálják, majd az egységek a további őrzést igénylő anyagokat leadják a Központi Irattárnak. A tételszám rendszernek megfelelően itt történik majd a későbbi selejtezési munka, az őrzési idő figyelembevételével.

Az Iratkezelési Szabályzat bevezetése óta eltelt közel 10 év tapasztalata azt bizonyítja, hogy szükség volt egy átfogó rendelet bevezetésére, amit a vállalat szervezeti egységei, osztályai most már megelégedéssel alkalmaznak.

Sokkal több gondunk és problémánk van azonban az irattározásnál, az irattári tételszámok rendszeres használatánál, azoknak az iratanyagra való rávezetésénél, hisz egy ilyen nagy vállalatnál a termelés az elsődleges, s csak másodlagos lehet annak papírmunkája.

Sajnos ez a szemlélet abban is megmutatkozik, hogy

nem szakemberek végzik az iratkezelés munkáját, illetve nem tekintik szakmának az iratforgalommal kapcsolatos teendőket. Annak az adminisztrátornak, akinek feladatává teszik az iktatókönyv kezelését, már nem partnere az ügyirat intéző, aki-nek pedig az Iratkezelési Szabályzat értelmében el kellene látni az iratanyag érdemi elintézésén túlmenően a levélválaszon keresztül az őrzési idő meghatározásáig minden folyamatot. Amikor az adminisztrátorhoz került a megválaszolt ügyirat, már ügyességére és képességeire van bízva, hogy az milyen tételszámon, milyen őrzési idővel jelöli meg, hogy azt hogyan irattározza a szervezeti egység decentralizált irattárában.

Itt következik ismét a Központi Irattár nehéz helyzete, mert a leadásra, illetve tovább őrzésre kerülő iratanyagok átvételénél, sok hiányosság kerül felszínre. Nagyon gyakori a decentralizált iktatóhelyek adminisztrátorainak létszámcséréje, az újonnan beállítottak nem biztos, hogy helyesen értelmezik a Szabályzat végrehajtását. Mire megtanulják, illetve megértik a Központi Irattár és Iktató dolgozóinak eligazítását, már más munkaterületre kerülnek, és ez egy állandó körforgást jelent.

A Központi Iktató munkatársai összevontan: gyáregységi, illetve igazgatósági szinten évente több alkalommal tartanak eligazítást az iktatást végzőknek, sőt ezévből a KG.

Továbbképző-Intézet előadója átfogóan ismertette ezen munka

fontosságát, jelentőségét és meghatározta ismételten mindazt, amit a Szabályzat is rögzít. Felelevenítette a rendelet minden részletét. Sajnos nem biztos, hogy az akkor, ott jelenlevők még a mai napig is ezt a munkát végzik.

A KG. Továbbképző Intézet - a szakminisztérium beiskolázása alapján - a vállalatok iratkezeléssel foglalkozó dolgozóit 2-2 hetes továbbképzésben részesítette az eltelt 4-5 évben Budapesten. A DIGÉP-ben csak azoknak a továbbképzése történt meg, akik a Központi Irattárban és Iktatóban dolgoznak. Lehetetlen lenne ugyanis ilyen formában résztvenni minden adminisztrátornak a továbbképzésben, bár a pontos és eredményes munkavégzés ezt kívánná meg.

Felvetődött a KG. Továbbképző Intézet előadója részéről, hogy hasonlóan az Ózdi Kohászati Üzemekhez - Diósgyőrben is meg kellene szervezni egy folyamatos tanfolyamot az iratkezelők részére. E dolgozók a napi munkavégzés után vennének részt az előadásokon, ami vizsgakötelezett lenne, s itt a helyi előadókon kívül a felügyeleti szervektől, és a Levéltár részéről is tartanának előadást. A vizsgáztatás után a hallgatók tanfolyami bizonyítványt kapnának, s ez egyben azt is eredményezhetné, hogy szakembereket lehetne kiképezni az iratkezelés vonalán.

Mint említettem - a nagy iparvállalatoknak elsődleges feladata a termelés biztosítása. Ennek csak egyik háttere az iratok védelme, s e célra csupán a lehetőségekhez képest alakítanak ki irattárat, amely legtöbb esetben pince hely-

ségben kaphat elhelyezést.

A Diósgyőri Gépgyár is rendelkezik irattári helyiségekkel, ezek is alagsorban vannak elhelyezve, ahol az irattár kezelői igyekeznek az 1949-től ott tárolt anyagokat úgy kezelni, hogy adott esetben rendelkezésre bocsájtható legyen.

Az Iratkezelési Szabályzat bevezetése előtti időszak selejtezéséhez a vállalat selejtezési bizottságokat hozott létre - a vállalat valamennyi szakterületéről - amelynek tagjai a legnagyobb gondossággal válogatták ki a további őrzést igénylő anyagokat, s ezek jelenleg is gondosan vannak tárolva. A Szabályzat bevezetése óta már csak a meghatározott őrzési időket kell felülvizsgálni, ami a munkát leegyszerűsíti.

A vállalat nagyon sok gazdálkodási egysége nem tartja be a 2 éves operatív irattározási időt, csak jóval később adja le anyagát a Központi Irattárnak, hogy a gazdasági tevékenységéhez szükséges iratanyag azonnal rendelkezésre álljon.

A Diósgyőri Gépgyár Iratkezelési Szabályzata, mint említettem, még 1973-ban került bevezetésre, tehát szinte elsőként azok között, akik az akkori Kohó-és Gépipari Minisztériumhoz tartoztak. Nem volt semmi tapasztalat a Szabályzat legátfogóbb, mindenre kiterjedő kidolgozására, éppen ezért került már többször is sor az irattári tételszám-rendszer kibővítésére, amit a gyakorlati élet tett szükségessé.

De ezen túlmenően az Iratkezelési Szabályzat kiegészítése is fontos lenne, ami az egyértelműséget biztosítaná

bizonyos megfogalmazásoknál.

Ezzel el is érhetnénk azt, hogy ne csak a Központi Irattár feladatának tekintsék az iratanyagok védelmét, hisz oda már csak a továbbképzésre leadott anyagok kerülnek, hanem azok is érezzék feladatuknak a pontos, precíz iratkezelést, akik a beérkezéstől, annak irattárga helyezéséig foglalkoznak az anyaggal. Nagyobb felelősséggel kezeljék a történeti értékű anyagokat, követeljék meg azok nyilvántartásba vételét és biztosítsák annak irattárba helyezését is.

Itt vetődik fel ismételten a szakértelem biztosítása, mert egy vállalatnál más a munkafolyamat, mint a levéltárakban, ahol a kutatási munka és az anyagok védelme az elsődleges.

Az Új Iratkezelési Szabályzat már így is, ilyen formában is nagy előrelépés volt egy rendszerezettebb munka kialakításához, de a még eredményesebb munkavégzést csak megfelelő szaktudás megszervezésével, megfelelő irattári helyek kialakításával az ott dolgozók munkakörülményeinek javításával lehet elérni.

Kell, hogy az iparvállalatok igényeljék a Levéltárak segítségét a vállalaton belüli helyes munkavégzéshez, szükséges, hogy a vállalatok felelős vezetői ismerjék el és támogassák ezen munkaterület fontosságát, érezzék annak jelentőségét, hogy a termelés biztosítása mellett nem másodrangú feladat az iratok nyilvántartása, megfelelő elintézése és irattározása, és megtartása a jövő generáció részére.

VEVÉR BANYIK SÁNDOR /Budapesti Közlekedési Vállalat/

Az irattár és az irattáros helye a Budapesti Közlekedési Vállalatnál

A bevezető előadásban elhangzott és magam is jólesően érzem, hogy a levéltárak és az irattárak közötti falak erősen leomlottak, ahol még nem, ott is "omlóban" vannak. Ez a tény a szocialista levéltárak feltárási munkáját nagyban elő fogja segíteni, illetve egyes helyeken már elő is segítette.

Mi nálunk az irattár szerepe? A munkahely, nagyvállalat esetében az iktatásra kötelezett költséghelyek iratait a szolgálati helyen ellenőrzi és rendeztetni az irattári terves ügykörjegyzék szerint. A BKV-nál a tárgyévvel megelőző két év iratanyagát a szolgálati helyek maguk rendezik és őrzik, így helyi irattárat képeznek.

Következő lépés a szolgálati helyek, iratátadási jegyzőkönyvvel, az iratokat a központi irattárba adják. Az átadási jegyzőkönyv tartalmazza a Codszámot, megnevezést, évjáratot és megőrzési idő javaslatot. Az átvett iratokat distingvált iratelosztás szerint tároljuk, legalábbis elméletileg. Gyakorlatban a már az előző előadásban is elhangzott rohanó munka miatt sokszor lehetetlen.

Ez év július 24-i Esti Hírlapban úgy fogalmaztam meg: "Inkább a distingvált iratselejtezésről beszélnek. Ami a szolgálati helyen értéktelen lom, az archivum részére pótol-

hatatlan érték."

A selejtezésnek megvannak a kötelező lépcsőfokozatai. Ezek a helyi szolgálati helyektől a levéltárig terjednek. A munka mellett a két polus között nem figyelnek eléggé arra, hogy irat valamilyen szinten már értéket képvisel. Az irattároson mulik, hogyan alakítja kapcsolatát saját vállalatával, illetve a MÉH-vel.

Igy tudom meghatározni az irattár, illetve az irattáros helyét az iratforgalmazásban. Így jogosan felmerül a kérdés, ki legyen irattáros. Általános szokás, hogy aki valamilyik munkahelyen szellemi, vagy fizikai munkában megrokkant vagy orvosilag könnyű szolgálatra osztottak be, azt beültették az irattárba. Legjobb tudomásuk szerint elvégezték a rájuk bízott feladatot. Szépen elrámolták, felcímkézve a leadott iratféleségeket. Saját józan gondolataik és szépérzékük vezette működésüket. Egyszer csak megjelent az "Iratári terves ügykörjegyzék". Ennek a megtervezéséhez az irattárost nem hívták meg, s mivel ő "ugyis csak ideiglenes" azon a helyen, így a szabályzatot ezen a helyen váltakozó emberek használni sem tudták. Ha mégis használni akarta volna, sem tudta, mert előzőekben lerakott iratok nem értelemszerűen voltak tárolva. Ilyen állapotban történt meg, hogy a magasabb versenyeredmény érdekében, felmérhetetlen mennyiségben, a levéltári anyagok már az irattárakból a MÉH vállalathoz kerültek. Jelző volt "Gyűjtsd a papírt, újjá éled." A papír újjáéledt az értékes archiv anyag eltűnt.

A későbbiekben rendezett iratok sorsa is lassan megpecsételődik. Nem mindig kap az irattár "csont száraz" helyiséget. Megindul a penészesedés a papírmolyosodás.

Irattárosi működésem alatt olyan esettel is találkoztam, hogy az irattár pincében volt elhelyezve. A helyiségben futottak a közüzemi csövek. Egyszer a szennyvizgyűjtő eltört és az irattár 60-70 cm magas szennyvizben állt. Más megoldás nem volt, mint a kiszivattyúzás után vasvillával az udvarra kidobni az iratokat és a KÖJÁL jelenlétében az egészet elégetni. Mi ment kárba, azt megállapítani nem tudtam, hiszen a helyi irattáros is csak rövid ideje teljesített ott szolgálatot és nem volt jegyzéke az elhelyezett iratokról. Nem tudom elképzelni, hogy az oda beosztott dolgozó hogyan keresett volna vissza valamit, ha még arról sem volt áttekintése, mi van egyes polcokon.

Tapasztalatcsere során egyik nagyvállalatnál jártam, ahol mintaszerű irattár helyiség volt, de nem volt irattáros. Az irattárban minden gazdasági részleg lefoglalt bizonyos tárolási helyet és önmaga tárol, rak be és szed elő iratokat. Selejtezés természetesen soha nem volt és szerintem pótolhatatlan iratok várják 5-60 éve a gondoskodó kezét, vagy a megsemmisülést.

Milyen előképzés kell az irattárosnak?

Jelenleg a társadalom elvárja, hogy szeresse a munkáját, jó kapcsolata legyen a kapcsolódó személyekkel és le-

gyen az állagmegővésben kezdeményező.

A FEOR besorolás három fokozatot ír elő; 8 általános, érettségi, felsőbb iskola. Az irattárosok zöme így általában a második kategóriába tartozik. Magasabb iskolával már levéltárosi vagy kutatói pályát választanak.

Ha azokra gondolok, akik lelkiismeretesen, de kevés előképzettséggel végzik a munkájukat, akkor helyes lenne, csak számára valamilyen formában szakképesítést nyújtani és ezt a bérezésben is éreztetni. Ha ilyen feltétellel ülne valaki az irattárosi helyre, nyilván a fluktuáció is megszűnne ezen a helyen és a levéltárak számára biztos bázist szerezne az anyagmentés terén. E mellett nem lenne semmiesetre sem káros, ha a munkahelyének a szervezeti felépítését is ismerné.

Jelenleg az irattározzuk, amit leadnak. Magánlevelek, kiolvasott újságok - úgy mondván minden irodában az irattárba kerül. Például, valaki nyugdíjba vonult, az iratait, fiókjait ömlesztve megkapja az irattáros, mit kezd vele?

Az igazgatási osztálynak itt kell beleszólni az irattár életébe. El kell érni, hogy nem az "irattermelők" határozzák meg, mit adnak az irattárba, hanem a már előre beadott iktatókönyvek alapján az irattár rendelje be a beadandó anyagot.

Jelenleg egy irat 3-12 példányban készül. Osztályok között is fogalmaznak levelet. Így azonos értékű és tartalmú iratok többször jelennek meg. Az irattáros jó esetben az

azonos értelmű és tárgykörű leveleket összeteszi egy gyűjtőszámot ad és lehelyezi az irattárba. Ezzel az irattár raktárrá válik és az irattári terv és az anyaghalmoz, valamint a selejtezés kereszterik egymást. És ez az, ami nem az irattáros hivatása és nem is az amit szívesen vállalunk.

Számtalan 2-5 éves megőrzési idejű irat nem képez problémát, ezek átfolynak a munkahely és M&H Vállalat között az irattáron. A hosszabb időre irattározandó iratok lassan kinövik a rendelkezésre álló tárolási helyet. Itt kell belépni a levéltárnak, meg kellene határozni mi a "történelmi anyag". Amit levéltár "történelmi anyag"-nak nevez az egyértelmű. A többi anyag így selejtezhető? Egyszer már említettem: Valamilyen szinten minden anyag képezhet értéket. Tehát azok az anyagok, amik levéltárilag nem értékek, de alacsonyabb szinten komoly értéket jelentenek, azokból a vállalat "saját kezelésű levéltárat" alakítson ki és jegyzékéből egy példányt adjon a levéltár részére, hogy a kutatók esetleges ilyen irányú érdeklődésükre az adott helyen megtalálják.

Utolsó gondolatként felvetem, hogy az irattározás nem az irattárban kezdődik, hanem a postabontással, illetve a levél megszerkesztésével. A jól előkészített irat az irattárban nem nyűg, ilyen azonban nagyon kevés helyen van. Így felmerül a kérdés: Az irattár fontos, vagy csak szükséges? Az előzőekben a levéltár és az irattár kapcsolata témában bizonyítottam, hogy fontos, mert a levéltár alapbázisa. A vállalat szempontjából szükséges. Megtűrik az irattárakat, mert

itt tárolják a rendeleteket, utasításokat és közlönyöket. Ha valakinek rendelet kell, hát könyvtárossá, sőt nem egyszer jogi tanácsadóvá kell válnunk. Vállalati szinten szükséges.

1956 évi irattári rombolás után csak romhalmaz maradt ránk. Az értékes anyagokat évek szorgos munkájával mentettük meg papírdobozokba rakva szekrénybe. Így sem a változó levegő, a fény nem rontja az iratokat, vizesedés nem teszi tönkre az írást. Az anyagok nagy része vállalat történelmi érték, amit mint átmeneti levéltár szeretnénk tovább tárolni.

A gondos megőrzés kezdeti fázisa lenne az egyre terjedőbb mikrofilmzésnek is. Tapasztalatszerző utam során találkoztam egészen mintaszerű mikrofilmzéssel, amit érdemes lenne a későbbiek során megvalósítani.

BENCZE GÉZÁNE /Budapest Főváros Levéltára/

Irattáros tanfolyamok tapasztalatai

A levéltárak és a szocialista irattárak témakörben úgy érzem feltétlen szólni kell az irattáros-képzésről is.

Kétségtelen, hogy az elmúlt néhány év alatt bizonyos szinten "iratrobbanás" következett be, hatalmas mennyiségűre duzzadt az iratanyag, melynek kezelésével, irattározásával, majdan levéltárba adásával számolnunk kell. De nem csak így kell ezt számba vennünk, hanem úgy is, mint a szocialista korok történetének majdani megírásához szükséges forrásanyagot. Ugy érezzük igen nagy gondot jelent, hogy éppen ezt a nagy jelentőségű iratanyagot kezelő és megőrző irattárosok képzése jelenleg megoldatlan hazánkban.

A levéltárak általában más szervekkel együttműködve, irattáros tanfolyamok tartásával próbálnak enyhíteni az egyre égetőbb gondokon, segítve az irattárosok szakmai képzettségi szintjének emelését, remélve ettől az iratanyag szakszerűbb és naprakészebb kezelését. A fenti gondolatok jegyében került megszervezésre a Zala megyei Levéltárban 1981. januárjától április végéig tartó tanfolyam, amelynek 22 hallgatója volt. A tanfolyamot a levéltár két dolgozója vezette, két külön előadó segítségével, akik egy-egy speciális témáról tartottak előadást.

A tematika összeállításánál azt vettük figyelembe,

hogy az elméleti és gyakorlati ismeretek egyensúlyban legyenek. Nehezítette a munkát, hogy ilyen jellegű speciális segédanyag nem állt rendelkezésünkre, így a hallgatók felkészülésében is sok probléma adódott menetközben. A 12 foglalkozásból hét alkalommal az elméleti, ötször pedig a gyakorlati ismeretekkel foglalkoztunk.

Az elméleti foglalkozások a következő főbb témákat foglalták magukba.

- írásbeliség és levéltárak,
- hazai irattári rendszerek fejlődése napjainkig
- az iratkezelés és irattározás elméleti és gyakorlati kérdései,
- az irattári munka, irattár és levéltár fogalma, kapcsolata,
- az irattárosi munka gyakorlata, rendezés, selejtezés.

A gyakorlati foglalkozásokon a résztvevő vállalatok iratkezelési szabályzatait és irattári terveit tárgyaltuk meg, külön-külön elemezve a papíron leírtakat és az attól sokszor igen eltérő gyakorlatot.

Azokat a vállalatokat, amelyek elküldték dolgozóikat a tanfolyamra, mind meglátogattuk, irattárukat ellenőriztük, s ahol szükséges volt, ott az iratkezelési szabályzat, és az irattári terv módosítását kezdeményeztük. A helyszínen gyakorlati segítséget adtunk az iratok rendezéséhez, segédletkészít-

téséhez, az iratok raktári rendjének kialakításához. Tanfolyamunk minden hallgatója 1981. április 30-án sikeres vizsgát tett, mely után a Zala megyei Levéltár igazgatója ünnepélyes keretek között adta át a végzetteknek az oklevelet és a legkiválóbb eredményt elérőknek a jutalmakat.

Természetes tudjuk, hogy más levéltárakban is folyó irattáros tanfolyamok, s a zalai is csak egy csepp a tengerben; de mindenképpen úgy érezzük, hogy nekünk levéltárosoknak mindent meg kell tenni az irattárosok segítésére.

A kérdés tanulmányozása során önkénytelenül felvetődik az emberben egy-két megfontolandó gondolat, amely minden bizonnyal szélesebb körben is támogatásra talál. Elsőként az irattárosi tevékenység szakmástitása, szakmai képzésüket biztosító tananyag kimunkálása; vagy amennyiben ez az út is járhatatlan, részletes tanfolyami tematika kidolgozása, természetesen szervcsoportonként, s nem utolsósorban egy alapvető iratkezelői - irattárosi kézikönyv készítése elengedhetetlen feltétele lenne a magasabb szintű irattárosi munka végzésének.

DÓKA KLÁRA /Budapest Főváros Levéltára/

A műszaki dokumentumok kezeléséről

Szücs László előadásában elhangzott, hogy a szaklevéltárak és a gyűjtőterületükhöz tartozó szervek között más kapcsolat alakulhat ki, mint az általános levéltárak és az irattárak esetében. Az egy-egy országos főhatóság felügyelete alatt álló intézmények munkatársai át tudják tekinteni az egymásra épülő szervek hierarchiáját, az ügykezelés menetét és inkább lehetőség van a személyes kapcsolatok kiépítésére is.

Kiegészítésemben a vízügyi ágazat szaklevéltárában - az elmúlt években szerzett - tapasztalataimról szeretnék beszámolni, főként a műszaki dokumentumok vonatkozásában. Az 1977. óta működő levéltár országos gyűjtőkörrel rendelkezett, 129 szerv tartozott ellenőrzése alá. A nyilvántartott szervek száma lényegesen alacsonyabb volt, mint ahányat a Vízügyi Levéltár megalakulása előtt az általános levéltáraknál regisztráltak. A kirendeltségeket, építésvezetőségeket, szakaszmérnökségeket még akkor sem kellett külön fondképzőnek tekinteni, ha azok más-más megyében létesültek, míg a megyehatárok között illetékes általános levéltáraknál ez elkerülhetetlen volt. A 12 vízügyi igazgatóság területi szervei, a szakaszmérnökségek az ország valamennyi megyéjét behálózták, és más-más megyékben voltak a vállalatok főépítésvezetőségei és építésvezetőségei is. Például a veszprémi

székhelyű Dunántúli Vízügyi Építő Vállalat építésvezetőségei 8 megyei levéltárban szerepeltek fondképzőként, a Debrecenben működő Kelet-magyarországi Vízügyi Építő Vállalat építésvezetőségeinek irattárait a Szabolcs-Szatmár, Békés és Szolnok megyei levéltárak ellenőrizték.

Az országos nyilvántartás elkészítésekor a szervek számát a hierarchiában elfoglalt helyük alapján sikerült csökkenteni. A vízügyi igazgatóságok szakaszmérnökségei - történeti hagyományok szerint - folyammérnöki tevékenységet folytattak, székhelyük állandó volt, így külön irattárat is létesítettek. Ezek ellenőrzését a levéltárosok irányításával - az igazgatóságok munkatársai végezték el. Az ideiglenes jelleggel működő, csupán egy-egy létesítményt kivitelező építésvezetőségeknél viszont arra törekedtünk, hogy a hosszabb megőrzést kívánó, vagy történeti értékű iratok már az első selejtezés után a központi irattárba kerüljenek, és a külső egységnél csak a kézi irattár maradjon.

Az iratkezelési szabályzatok összeállítására az országos átlagnál később, 1977-1980 között került sor, és a Levéltár ágazati függőségének megfelelően a munkát teljes egészében a levéltárosoknak kellett elvégezni. Az országos tapasztalatok alapján az irattári tervek összeállításakor figyelembe tudtuk venni a szervek vertikális helyzetét és a tükröződő iratokat is. A nagy mennyiséget kitevő adattárak, nyilvántartások, kutatási jelentések és dokumentációk eseté-

ben sikerült elérni, hogy azokat csupán egy helyen /rendszerint a megrendelőnél/ őrizzék, és az egymásnak alárendelt szerveknél az azonos típusú iratok más-más levéltári értéket kapjanak.

A vállalati iratkezelésben a szabályozás után is megmaradt a jól bevált munkaszámos rendszer, amit sikerült az irattári tervekkel összehangolni. Rendszerint oly módon, hogy a munkaszámon belül elkülönítették az 5 év után selejtezhető és a hosszabb /15 éves/ őrzést igénylő és a történeti értékű iratokat. Így az első selejtezést a központi irattárba, a másodikat pedig a levéltárba adás előtt kellett végrehajtani. A funkcionális ügyeknél az irattári tételek és a munkaszámok egybeestek. A 7-8 példányban készült tervdokumentációkból csak a tervező vállalat példányai /az eredeti pauszokat/ és az időközben bekövetkezett módosításokat is feltüntető, átadási terveket kellett megőrizni, a beruházási, engedélyezési, építésvezetőségi és egyéb példányok selejtezhetőek lettek. A selejtezéshez a tervek azonosítását a tervezői munkaszám biztosította, amelynek feltüntetését a beruházó és építő vállalatoknál is kértük. A tervek selejtezését úgy lehetett célszerűen és biztonságosan megoldani, ha a tervezővállalat viszonylag friss anyagát /10 éves irattári őrzés után/ a levéltárba szállítottuk, és ennek feldolgozása után engedélyeztük a beruházó, valamint a kivitelező számára a már levéltárban lévő tervek többletpéldányának selejtezését. Az idegen ter-

vezőnél készült terveket a beruházó irattárában, a nem vizügyi megrendelő számára készült létesítmények dokumentumait pedig a kivitelező tervtárában kellett megőrizni.

Foglalkoztunk az engedélyező hatóságok /vizügyi igazgatóságok/ és az üzemeltetők tervtáraival is. A vizügyi ágazatban az a gyakorlat, hogy míg a létesítmény áll, az üzemeltetők, kisebb, külön üzemeltetést nem kívánó építményeknél pedig az engedélyezők tartják maguknál a dokumentációkat. Az anyagokat a gyakorlati céloknak megfelelően - létesítmények szerint őrzik. Rendjüket akkor sem változtatják meg, ha a fondképző megszűnik, és az anyagot a jogutód tárolja tovább. Ezek a dokumentumok az irattári tervekben HN jelzést kaptak, hiszen nem keletkezésük után 15 vagy 30 évvel, hanem a létesítmény megszűnését követően kerültek a levéltárba. Bár az egyes csomagokban különféle provenienciájú tervek voltak, az eredeti rend megbontása a levéltárban sem volt célszerű.

A tervdokumentációkban minden esetben együtt tartottuk a rajzos /helyszinrajz, hossz-és kereszttszelvény, a létesítmény tanulmány- és részletterve / és írásos /előmeret, költségvetés, műszaki leírás/ anyagokat, és ezek szétválasztását az irattárakban sem irtuk elő.

A tervek kezelésének jelenlegi normái évszázados fejlődés eredményeként alakultak ki. A 19. század közepéig a tervek, térképek egyetlen példányban készültek, hiszen azok másolása költséges és megbízhatatlan volt. Az Építészeti Fő-

igazgatóság, a vármegye, a kamara, a tervező mérnök, a földesur képviselője ugyanazt a példányt használta, így az elvileg bármelyik fondképző anyagában fennmaradhatott. Célszerű tehát, ha ezeket a terveket az iratoktól elválasztják és külön kezelik, hiszen a kialakított új gyűjteményekben könnyebben eligazodik a kutató, mintha valamennyi fondot átnézné.

1885 után az előzetes engedélyezés kötelező volt, és a tervek minden esetben két példányban készültek. Egy példányt mindig az engedélyező hatóság őrzött meg, ha azonban magánszemély volt a megrendelő, az "engedélyezés példánya" nem került levéltárba. Nagyobb építkezéseknél a munkát végrehajtó vizitársulatok vagy építésvezetőségek egy példányt megkaptak a dokumentumokból, amit a munka befejezése után is megőriztek. A fénymásolás elterjedésével a tervek sokszorosítása megoldódott, így nagyobb létesítményeknél ma a dokumentumokból 7-8 példány készül. Ebből az eredeti marad a tervezőnél, a többi a beruházó, megrendelő, engedélyező, kivitelező, végül az üzemeltető kapja. A nem országos vagy regionális tervezővállalatnál készült tervekből kevesebb példányt sokszorosítanak a megrendelő és az engedélyező számára. Ez az anyag ma is az engedélyezőnél /vizügyi igazgatóságon/ marad fenn legbiztosabban, mert a tervező és megrendelő magánszemély is lehet. A mai iratkezelési szabályokban követtük a történelmi hagyományok szerint kialakult normákat a tervező vállalatok, üzemeltetők valamint a területi szintű engedélyező hatóságok

tervtárainak rendszerével és a kizárólag ügyviteli célokat szolgáló példányok kiselejtezésével.

A Levéltár gyűjtőkörébe kb. 500 víziközmű társulat tartozott, amelyeket értékhatár alatti szervezetek tekintettünk. Ezek a társulatok csak addig működtek, míg a vízmű megépült. A szervezetek felszámolása után azok iratait - a levéltárba adás helyett három részre osztották: az állandó megőrzést nem igénylő, pénzügyi iratok a hozzájárulást bahaító tanács-hoz kerültek, ahol meghatározott idő után kiselejtezték azokat. A műszaki dokumentációkat az üzemeltető víz- és csatorna-művek vették át, ahonnan a korábban említett gyakorlat szerint a vízművek megszűnése után kerülnek majd az illetékes levéltárba. Az elvi iratokat a felügyeletet ellátó vízügyi igazgatóságok társulati osztályai olvasztották be saját irattárba, ahonnan selejtezve 15 év múlva a Vízügyi Levéltárba fognak kerülni.

Az elért eredmények ellenére a gyűjtőterületi munka a Vízügyi Levéltárban sem volt problémamentes. A zömmel vidéki szervezet rendszeres látogatása gyakran felvetette a gazdaságosság kérdését, hiszen az iratképzők számának ésszerű csökkentése országosan és nem ágazati szinten jelentett megtakarítást. A vidéki szervezetek a helyi levéltáraknak kevesebb költséggel át tudták volna adni irataikat, mintsem azokat Budapestre szállítsák.

Az iratkezelés egész ügyének kézbentartására szükség-

gessé tette, hogy a munkatársak jól ismerjék a szervezetek történetét, jelenlegi ügymenetét és feladatait, és - félretéve tudományos és egyéb ambícióikat, elmélyült irattani kutatásokat is folytassanak. Mint az elmondottakból látszik az iratkezelési probléma egész terhét gyakorlatilag a levéltár viselte, hiszen azzal a főhatóság igazgatási szakemberei érdemben nem foglalkoztak. E feladatokat csak jól képzett, stabil gárdával, megfelelő szervezeti és jogi feltételekkel tudta a levéltár maradéktalanul ellátni. A perifériális területen azonban a szükséges stabilitást személyi és főként szervezeti vonatkozásban - éppen a gazdasági nehézségek miatt - a fenn-tartó nem tudta biztosítani.

A szaklevéltáraknál a gyűjtőterületi munka egyébként is nagy eltéréseket mutat. Egyes levéltárak /pl. Hadtörténelmi Levéltár, Orvostörténelmi Levéltár/nem foglalkoznak vele, más esetekben pedig - mint a Vízügyi Levéltárnál is - az átlagnál nagyobb súlyt kapott. Meghatározó tényező az is, hogy a levéltárak nem önálló szervezetként, hanem jobb esetben kulturális intézménnyel együtt, rosszabb esetben pedig létszámcsökkentésnek, vagy olykor megszüntetés veszélyének kitett háttérintézmények keretében működnek. A társ-muzeumok és könyvtárak nem értékelik a levéltárak gyűjtőterületi munkáját, a háttérintézmények részlegként funkcionáló levéltáraknak pedig az irattárakban tulajdonképpen a főhatóságot kellene képviselni.

A jogi kérdések tisztázatlansága mellett két fontos

pozitív tanulságot tudnék leszűrni a szaklevéltári tapasztalatokból:

- az ágazati hierarchiának megfelelő értékhatár besorolást és szervnyilvántartást
- az irattani és szervtörténeti kutatásokat a szabályzatok összeállításában, amit főként a műszaki dokumentumok vonatkozásában lehetett hasznosítani.

PINTÉR ILONA /Bács-Kiskun megyei Levéltár/
hozzászólása

Az ülésen elhangzott olyan kérdésekhez szeretnék kapcsolódni, amelyekkel valamilyen okból nem értek egyet.

A kísérlőlevelek kérdése, hogy t.i. fontos iratoknak csak a kísérlői kerülnek irattárba, majd levéltárba, többször is szóba került. Ugy gondolom, hogy ez a gond nem az iratkezelési szabályzat nem megfelelő voltából ered. Itt a gyakorlatban van a hiba, nem az elméletben.

Többször felmerült a hozzászólásokban a tükröződés kérdése is, konkrétan olyan formában, hogy hol őrizze a levéltár az iratokat; ott ahol keletkeztek vagy a szerv felső hatóságánál, ahová a legfontosabb iratok jutnak el. Az általános vélemény, ha jól értettem, az volt, hogy a felsőbb szervek anyagát tartsuk meg - h kell, teljességükben - és ne őrizzünk apró fondokat. Ezzel a véleménnyel nem érthetek egyet. Az amit fel kell terjeszteni, illetve azok a levélváltások, amelyeket egy szerv a felettesével általában folytat, tevékenységének csak igen kis - bár kétségkívül fontos - részét érintik. Ha csak a felettes szerv anyagát őriznénk, fontos tevékenységi területek maradnának feltáratlanok, a szervek működését, felépítését dokumentáló - a hivataltörténetíráshoz nélkülözhetetlen - iratok pusztulnának el. Erről az alapról indulva oda jutnánk, hogy nincs szükség területi levéltárakra, elegendő országos levéltárakat fenntartani, hi-

szen az országos hatáskörű szervek iratanyagában az alárendelt szervek tevékenységére vonatkozó legfontosabb adatok is megvannak. Az ilyen felvetéssel nyilván senki sem ért egyet, pedig az idézett álláspont végeredményben ide vezet. Véleményem szerint alapjában véve az eddigi gyakorlatot kell követnünk, vagyis az iratokat keletkezési helyükön kell megőrizni. Legyen tehát megyei levéltári fond és legyen fondja a megyei művelődési osztálynak és a Levéltári Osztálynak is. A hangsúlyt én inkább arra tenném, hogy minden helyen az őrizetre érdemes iratok maradjanak meg.

Javasolta pl. valaki, hogy ne őrizzünk tsz fondokat. Ezen a példán is könnyen bizonyítható a javaslat tarthatatlansága. A tsz felterjeszti a zárszámadásait, a testületi jegyzőkönyveit, a legfontosabb ügyeiben sokfelé levelez. Pl. az MNB-vel, a területi tsz-szövetséggel, a TOT-tal, a területe szerint illetékes és felettes közigazgatási pártszervekkel, a FM Bevételi Főigazgatósággal stb. A kutatónak, hogy megírja egy tsz történetét, mindezeknek az iratanyagát át kell néznie. Sokszorosan több energiával, mint ha a szakszerűen tárolt és selejtezett tsz-fond átnézése után meghatározott irányban, meghatározott szerv anyagában, meghatározott tárgy után kutatva akarná ismereteit kiegészíteni. Az a levéltáros, akinek kellett már hasonlót tennie, tudja milyen nehéz olyan témáról írni, amely legfőbb hordozójának nem maradt fenn az iratanyaga. Egy város iparostanonc oktatásáról pl. ha nincs meg a tanonciskola fondja, meg kell néznie a közgyűlés, a polgármesteri hivatal, a rendőrkapitány, az ipartestület, a közigaz-

gatási bizottság, a tanfelügyelő, a tankerületi főigazgató stb. iratanyagát, és ha mindennek a végére ért, kénytelen tapasztalni, hogy az adatai szorványosak, esetlegések.

Szerintem az itt általánosan elfogadott, vagy legalábbis nem kifogásolt tétel ellen, hogy csak a felsőbb szervek anyagát őrizzük, éppen a multbeli, kutatásaink során szerzett tapasztalatok alapján erőteljesen fel kellene lépünk. Ezzel nem azt szeretném elérni, hogy minden szerv teljes anyagát őrizzük, hanem mint korábban is utaltam rá: az értékhatár feletti szervek gondosan és szakszerűen selejtezett anyagát.

A következőkben az átmeneti irattár problémájához kapcsolódnék. Az átmeneti irattár a referátumból és a hozzászólásokból kibontakozó értelmezés szerint azokat az értékeket őrzi, amelyekre az illetékes levéltárak nem tartanak igényt. A kérdésnek szerintem így nem is szabadna felvetődnie, hiszen annak, ami történelmi érték /tekintve a történettudomány bármely részterületét/, levéltárakban a helye. Az irattár őrizhet történeti értéket, de csak addig köteles is erre. A klasszikus értelemben vett átmeneti irattárnak éppen ez a feladata. /Az új értelmezés szerinti fogalom "átmeneti" jelzője nem világos számunkra. Mi felé átmenet, ha levéltárba nem kerül, mert az már lemondott róla?/

A referátum a műszaki iratok őrzését hozta fel példának. Ezeket a levéltár, mint levéltári őrizetre érdemtelen,

nem veszi át, az irattár azonban nem mond le róla, tehát tovább őrzí. Ugy gondolom, hogy az ilyen jellegű iratok - pontosabban azoknak a lényeges adatokat hordozó darabjai - közlekedéstörténeti jelentőségűek, s mint ilyeneknek, levéltárban a helyük. Kétségtelen, hogy igazán egy szaklevéltár tudná az ilyen jellegű dokumentumokat értékelni, de amíg nincs ilyen, a lehetőségekhez képest a területi levéltárnak kell gondoskodnia az értékek megmaradásáról. Kétségtelen, hogy a levéltárak nagyon kevés iratanyagot tudnak átvenni, ezért az irattáraknak a törvényesnél hosszabb ideig kell őrizniük azokat. De mindemellett nem mondhatunk le az értékekről. Ez ugyanis meglehetősen kockázatos. Nem egyszer előfordult már, hogy vállalatvezetők az irattárak vagy azok egy részének felszámolásával oldották meg a legégetőbb férőhelygondjaikat. Ha pedig úgy tudják, hogy az irattárban őrzött régibb anyag nem levéltári érték - a levéltár, a legilletékesebb állítja - minden aggály nélkül tehetik is.

Nem értek egyet az iktatókönyvek selejtezésével sem. Az igaz, hogy ezekre a kutatásnál gyakran nincs szükség. Ha az őrzött iratanyag kis terjedelmű és nem esik kutatási korlátozás alá, akkor a kutató az összes ügyiratot átnézi, átnézheti. Az iktatókönyvek szerepe azonban nem merül ki abban, hogy a kutatót segíti az iktatott iratanyag kutatásában. Az iktatókönyvek nagyon sokféle információt hordoznak, amelyet legjobban azok jegyzőkönyv jellegével /lásd Ember Győző terminológiai szótárát/ lehetne jellemezni. Az iktatókönyvben van benne, hogy kitől, milyen tárgyba, hány

irat, milyen gyakorisággal érkezett, kiolvasható belőle, hogy milyen ügyekben volt illetékes a kérdéses szerv, vagyis olyan adatokat tartalmaz, amelyek segítségével a szerv működését, ha nagy vonalakban is, rekonstruálni lehet. És éppen azoknál a szerveknél van erre legnagyobb szükség, amelyek iratanyaga nem, vagy nagyon hiányosan maradt fenn. Ha - mint a felhozott esetekben - kevés iratanyag sok segédkönyvvel maradt ránk, azt kivihetőnek tartom, hogy a mutatókat /ha vannak, akkor a sorokönyveket is/ kiselejtezzük, hiszen azok az iktatókönyveknél lényegesen kevesebb információt tartalmaznak.

Általános követelmény, hogy a levéltáraknak törekedniük kell a tervszerű iratbegyűjtésre. Ez azért is indokolt, mivel a levéltárak 1950 után jelentős raktártérrel gyarapodtak, és ezek tervszerű kihasználása csökkenthetné az állandóan hangoztatott férőhely-gondokat. A tervszerű begyűjtésnek azonban egyes levéltárakban sokkal nagyobb raktártér igénye lenne, mint amivel most számolhatunk. A saját példánkra hivatkozom. Mi gyakorlatilag - és már hosszú évek óta - csak olyan mennyiségű iratanyagot vehetünk át, amennyit a bent lévőből kiselejteztünk. Ez pedig nem sok tervszerűséget tesz lehetővé. Hiába tudjuk mi is - mint Bán Péter említette - hogy a földhivatalok őrizetében levő telekkönyvi anyagot át kellene venni, ha az 20-30-szorosa a levéltárba egy év alatt maximálisan begyűjthető mennyiségnek. És nem a földhivatali iratanyag az egyetlen, amely sürgős intézkedést igényelne.

Tény, hogy lehetne nagyobb tervszerűség a begyűjtésben, de ennek igenis szűk korlátokat szab a rendelkezésre

álló raktártér, az iratmentés időről-időre felbukkanó kényszere, valamint a felettes megyei tanácsok rendelkezései.

c/ Beszámolók egyes levéltárak gyűjtőterületi munkájáról.

UJLAKI PÉTER /Budapest Főváros Levéltára/

A levéltárak munkájának egyik legfontosabb összetevője a területi illetékességből felügyelete alá tartozó szervezetek /tanácsok, népi ellenőrzési bizottságok, jogszolgáltatók, minisztériumi és tanácsi vállalatok, különböző oktatási intézmények, szervezetek, intézetek, stb./ iratkezelésének, irattározásának, selejtezésének ellenőrzése, történeti értékű irataiknak levéltári átadásra történő előkészítése. A munka jelentőségéről nem érdemes hosszabban beszélni, lévén minden szakember számára nyilvánvaló, hogy a ma irattára a holnap levéltára és szakszerű begyűjtés valamint megtervezett begyűjtési politika nélkül a jövő történése nem ismerhetné meg a jelen történéseit, problémáit, folyamatait.

Budapest Főváros Levéltára különös súlyt fektet a levéltári feladatra. Ez látszik abban is, hogy mintegy nyolc éve önálló Gyűjtőterületi Osztály működik. E kiemeléssel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a többi, méreteiben kisebb területi levéltárnál hiányoljuk hasonló osztály létét, hanem azt, hogy a BFL felismerte e munkaterület fontosságát, nem is szólva az intézmény légkörébe tartozó szervezetek számára.

A gyűjtőkörbe tartozó szervezetek száma lényegében már önmagában megkövetelte, egy velük foglalkozó önálló osztály

létét. Akkoriban több mint 2300 szerv tartozott a Fővárosi Levéltárhoz, amely szám azóta csaknem 3170-re emelkedett. Ugy véljük azonban, hogy ez a szám még tovább fog növekedni a gazdasági helyzet jelenlegi képlékeny volta/vállalatok összevonása, szétválása, ÁFÉSZ-ek, gazdasági munkaközösségek alakulása stb./ miatt.

Gyűjtőterületi munkánk során kiemelkedő fontosságúnak tartjuk a történeti értékű iratok begyűjtését. E vonatkozásban igyekszünk tervszerűen és szisztematikusan eljárni.

Mindez sok és nehéz feladatot jelent levéltárunk Gyűjtőterületi Osztálya számára. Mindenekelőtt ott van előttünk a nagy kérdés, hogy mennyiben tudunk foglalkozni illetve mennyiben foglalkozzunk a hozzánk tartozó szervekkel. Az ugyanis nem lehet kétséges, hogy 3170 szerv valamennyi - egyébként levéltárat érintő - munkájának ellenőrzése már fizikailag is képtelenség. Ezen állításunk alátámasztására csak egyetlen tervszámot közlünk: ötéves tervünkben 2000 szervlátogatás szerepel, tehát évente 400, azaz ahhoz, hogy valamennyi hozzánk tartozó szervhez eljussunk, nyolc évre lenne szükség! Éppen ezért munkánk elsősorban a fontosabb szervek/tanácsok, népi ellenőrzési bizottságok, bíróságok, közüzemek, tanácsai vállalatok, ipari üzemek, közép- és főiskolák, amelyeknek száma hozzávetőleg 1200-1300. Ezek között azután vannak olyan szervek is /pl. tanácsok, kiemelt ipari vállalatok/, amelyeket é-

vente több alkalommal is meglátogatunk.

Az osztály profiljába vágó egyéb feladatok /iratkezelés, irattározás, selejtezések ellenőrzése, felügyeleti vizsgálatok folytatása, iratkezelési szabályzatok és irattári tervek véleményezése, szerveknek nyújtandó módszertani segítségnyújtás, stb./ megtervezésében és végrehajtásában is a tervszerűség vezérel bennünket. Itt azonban már több minden függ a külső körülményektől, a szervek igényeitől, azaz viszonylag sok a véletlenszerű. Éppen ezért a tervekben lefektetett számok csak keretszámok lehetnek /a több éves átlagnak megfelelően/, az osztály munkájának pedig egyik fő jellemzője az operatív jelleg. Egyébként az előbbiekkal kapcsolatban itt még említést kíván, hogy utóbbi egy-két évben, de különösen értendő az 1982-re, jelentősen megnőtt a véleményezésre béküldött iratkezelési szabályzatok és irattári tervek száma, ami minden valószínűség szerint szorosan összefügg az új vállalatok és intézmények alakulásával.

Ugyancsak nehezíti munkánkat a szervek többségére jellemző problematikus iratkezelés, az irattározás megoldatlansága és a munkaterület nem megfelelő személyi ellátottsága. A jelenlegi helyzet lényegében arra vezethető vissza, hogy egyrészt a szervek jelentős többsége nem hajtotta végre a levéltári törvény és a végrehajtási rendelet előírásait, másrészt pedig arra -és ez a nagyobb hiba - az országos főhatóságok sem teremtették meg a szervek számára a végrehajtás fel-

tételeit. Elég itt utalni az "irattáros" munkakör rendezetlenségére - nincs ilyen képzés és ebből adódóan de iure ilyen besorolás sem.

A rendezetlenség következménye azután természetesen az, hogy e szervek többségében mind erkölcsileg, mind anyagiilag az egyik legkevésbé becsült beosztás az irattárosi, ha egyáltalán van ilyen. Emiatt az irattáros oldaláról érthetősőt szinte megától értetődő a reakció - csak addig marad meg ebben a beosztásban, amíg nem talál kedvezőbbet.

Azokat a helyeket kivéve, ahol az irattárosnak alacsony a kvalifikáltsága és emiatt másutt nem alkalmazzák, igen nagy mérvű a fluktuáció. A tulzott mozgás mindenütt károsan hat a munkára, és ez fokozottan érvényes az általunk tárgyalt területre. Itt ugyanis - ahogy ezt minden szakember tudja - már a betanulás is hosszú időt igényel és akkor még nem is szóltunk az iratanyag megismeréséről.

Némi előrelépés azért mégis tapasztalható, mégpedig elsősorban a tanácsok vonalán. Több éves tevékenységünk, a fővárosi és a kerületi tanácsok illetékeseivel lefolytatott vitáink, tárgyalásaink eredményeként sikerült elérnünk, hogy jelenleg már a kerületek többségében létesítettek irattárosi státuszt és be is töltötték azokat. Az irattárosok nagyobbik hányada érettségivel rendelkezik. Ehhez hasonlóan pozitívum az is, hogy a Fővárosi Tanács Igazgatási Főosztályával együttműködésben rendszeres időközöként, 2-3 évenként továbbkép-

zésben részesítjük a Fővárosi Tanács és a kerületi tanácsok iratkezelőit, irattárosait.

Ugyancsak kedvezőbb képet mutatnak a tanácsok a többi szervnél, az irattárak vonatkozásában is. Az utóbbi évek folyamán a kerületi tanácsoknak mintegy a felében alakítottak ki új irattári helyiségeket és rendezték be őket viszonylag modern eszközökkel. Jelenleg is három kerületi tanácsnál folyik építkezés és ezzel együtt új irattár létesítése.

A tanácsai iratkezelést és a tanácsoknál keletkezett iratokat szemügyre véve az a véleményünk, hogy az előbbi - bár az iratkezelési fegyelem sok kívánni valót hagy maga után - még mindig jobb mint a többi szervnél és főleg az ipari vállalatoknál, az utóbbiak közül a jelenleg érvényben levő jogszabályok szerint sok olyan iratot kell a levéltárnak átvenni, amelyek nem történeti értékűek. /Remélhetőleg a most készülő új tanácsai irattári terv lényegesen új módosításokat fog hozni az 1/1960. /T.K.10/ K.E. valamint a 8/1973. /T.K.51/ MT TH.sz. utasítás illetően előírásain./

Az iratkezelésben - véleményünk szerint - az egyik hibalehetőség abból következik, hogy a beérkező iratok mind-egyike lesz azonnal iktatva /S.K. felbontásra" jelű iratok, vagy névre szóló levelek/, hanem először a címzettnek felküldés és csak az ő visszajelzése után. Ez az iktatás tehát esetlegesen bár kétségtelen, hogy az esetek többségében megtörténik. Az esetlegesség mégis fennáll, mert címzett, aki a névre szóló

levelet kapta, ha akarja visszajelez az iktatónak, ha nem akarja vagy elfelejti, nem jelez vissza. Ez utóbbi esetben pedig az irat nem kerül be a hivatali "vérkeringésbe".

A másik lényeges hibalehetőséget abban látjuk - és ez döntően az ügyintézők hibája, - miszerint az irat nem a megfelelő besorolást kapja /az irat tárgya és ezzel összefüggésben az őrzési ideje illetve levéltári átadása/. Az így hibásan besorolt irat azután az irattárban nem oda kerül, ahova a valódi tárgya szerint valóban kerülnie kellett volna.

Az imént említett második hibához tartozik - és ugyancsak az ügyintézőkre vonatkozik, - hogy az évek során egyre nőtt a "20"-as /vegyes/ ügykörbe sorolt iratok mennyisége, amivel az ügyintézők egyrészt lerázták magukról a felelősséget, másrészt egyértelműen és jelentősen megnövelték az irattáros és a levéltáros munkáját.

A tanácsi iratok levéltári átadás-átvételénél, pontosabban az átvételre kötelezett iratanyag tekintélyes részénél az az alapvető probléma, hogy nem történeti, hanem ügyviteli értéket tartalmaz. Ez amiatt következhetett be, hogy az érvényben levő irattári tervek elkészítésekor és elfogadásakor vagy nem kérték ki a levéltárosok véleményét /holott a 8/1973-as... utasítás elkészültekor már hatályban volt a levéltári törvény és a végrehajtási rendelet/ vagy nem vették figyelembe az általuk javasoltakat, vagy a véleményező levéltárosok nem álltak feladatuk magaslatán.

Az átvételre kerülő értéktelen iratokkal szemben ugyanakkor nem kerültek eddig átadásra a valóban fontos, történeti értékkel bíró anyagok, azok, amelyek a tanácsi apparátus belső életét tükrözik. Ezek között kell megemlíteni a vezetői, főosztályvezetői értekezletek iratait, az egyes főosztályokon belül lezajlott értekezletek iratait, az állandó bizottságok iratait stb. Ezen iratok sajnálatos hiánya azzal magyarázható, hogy az eddigi tanácsi irattári tervek egyike sem tett róluk említést!

Ezt a fonák és lényegében tarthatatlan helyzetet már évekkel ezelőtt felismertük és igyekeztünk tenni ellene. Erőfeszítéseink végülis sikerrel jártak. Ugyanis 1981 végén a Fővárosi Tanács VB titkára utasította a főosztályvezetőket, hogy az előbb felsorolt iratokat a jövőben iktassák és azon iratok közé sorolják be, amelyek levéltári átadásra kötelezettek. Egyedül a vezetői értekezletek irataira nem vonatkozik a VB titkári döntés.

1979-től kezdődőleg folyamatosan iratkezelői-irattárosi tanfolyamok szervezésére került sor. A növekvő igényeket mutatja, hogy 1982-ben már 4 ilyen tanfolyamot szerveztünk meg és bonyolítottunk le. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezeknek a tanfolyamoknak nem egyszerűen passzív szervezői vagyunk, nemcsak egyszerűen várjuk, hogy felkérjenek minket, hanem az igények felmérésével mi magunk is törekszünk elébe menni a kívánalmaknak.

Az évek folyamán egyre inkább kikristályosodott a tanfolyamok tematikája, bár az előadandó anyagban - a helyi specialitásoknak megfelelően - természetesen vannak eltérések, értve ezen az előadások tartalmát és az elmondandók arányait egyaránt. Tanfolyamainkat - a szervekkel egyeztetve - általában heti egy alkalommal, alkalmanként 4 órát tartva, 24-32 órában rendezzük. Előadásainkat mindig konzultációval köttjük össze, ezenkívül gyakorlati foglalkozásokat is tartunk. Az alábbiakban közreadjuk a 32 órás tanfolyam tematikáját:

<u>1. foglalkozás:</u>	Az iratképzéssel és iratkezeléssel összefüggő alapvető fogalmak és tudnivalók.	1 óra
	Az iratvédelem valamint az iratképzés és iratkezelés jogi szabályozása.	1 óra
	Levéltárak és irattárak kapcsolata	1 óra
	A gazdasági iratanyag keletkezésének vázlatos történeti áttekintése	1 óra
<u>2. foglalkozás:</u>	Iratkezelési szabályzat és irattári terv módosításának követelményei	2 óra
	Küldemények, beadványok, hivatalból indított ügyek iratainak átvétele, A posta bontása és elosztása	2 óra
<u>3. foglalkozás:</u>	Az iratképzés és kezelés főbb mozzanata; az iratok nyilvántartásba vétele. Iratképzés és iratkezelés az ügyintézés folyamatában. /A 4 órában gyakorlati foglalkozás/	4 óra
<u>4. foglalkozás:</u>	A TÜK iratok kezelése; állami és szolgálati titok.	2 óra ⁺
	Az irattári munka	2 óra

<u>5. foglalkozás:</u>	Az irattárak kialakításának műszaki feltételei; az irattárak fajtái.	2 óra ⁺
	Iratvédelem, iratvédelmi eljárások	2 óra ⁺

<u>6. foglalkozás:</u>	Az iratok selejtezése és levéltári átadása.	4 óra
/benne gyakorlati foglalkozás/ |
|------------------------|---|---|

<u>7. foglalkozás:</u>	Írásbeli ellenőrző kérdések.	4 óra

<u>8. foglalkozás:</u>	Látogatás a BFL-ben	4 óra ⁺⁺

/Megjegyzés: 28 órás tanfolyam esetén elmarad a 8. foglalkozás; 24 órás tanfolyam esetén a 8. foglalkozás, valamint a 4. foglalkozás első része és az 5. foglalkozás mindkét részéből egy-egy óra, tehát a 4. és az 5. foglalkozást összevonjuk./

Eddigi tanfolyamaink tapasztalati igen kedvezőek. A résztvevők /akik minden tanfolyam végén név nélkül leírták véleményüket az elhangzottokról és esetenként még javaslatokat is tettek/ szinte kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy a tanfolyamok hasznosak voltak és az általunk elmondottak jelentős részét biztosítani tudják mindennapi munkájuk során. Ajánlották, szervezzünk hasonló tanfolyamokat a hivatali vezetők és ügyintézők számára, hogy ez utóbbiak is megismerjék a munkaterületet. Ez segítség lenne legalább az erkölcsi elismerés terén. Pozitívnak találták a tanfolyamokat abból az aspektusból is, hogy ezáltal módjukban állott összevetni a levéltári elvárásokat és a helyi viszonyokat, amelyek az esetek nagyobbik hányadában meglehetősen távol

voltak egymástól. Így ezt az alkalmat többen megragadták, hogy felhívják munkahelyük illetékeseinek figyelmét a különböző hibákra és kérjék azok kijavítását.

Reméljük, hogy ezzel a néhány adalékkal, amelyek a Gyűjtőterületi Osztály munkájának egy részére vonatkoznak, sikerült tevékenységünket jobban megismertetni. Aláhuzza tapasztalataink jelentőségét az a körülmény, hogy csak a BFL-ben van önálló Gyűjtőterületi Osztály. Együttal megragadjuk az alkalmat arra, hogy felajánljuk segítségünket és tapasztalatainkat a többi társintézménynek és valamennyi kollegának, amennyiben ezt igénylik.

SERESNÉ SZEGŐFI ANNA /Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár/

A B-A-Z megyei Levéltár területi munkájának problémáit szeretném ismertetni, abból a meggondolásból, hogy tapasztalatainkkal segítségére lehetünk más levéltáraknak, esetleg mi kaphatunk hasznos tanácsokat.

Előljáróban a területi munkához szükséges személyi és dologi ellátottságról néhány megjegyzést. A levéltár henteente két alkalommal kedden és csütörtökön kap gépkocsit a muzeumi szervezettől. Ez a jelenlegi létszám mellett elegendőnek bizonyult. További munkanapokat az irattárak gondozására beiktatni már csak a belső levéltári munka rovására lehetne, bár a szervek száma ezt igényelné. A személyi ellátottság tekintetében már rosszabb a helyzetünk.

A levéltárigazgató személyében történt változás a szervezeti felépítésben is változást jelentett. A változás elsősorban is arra irányult, hogy önálló területi csoportot hozzunk létre, ezzel is biztosítva, hogy a szervek ellenőrzését állandó előadók végezzék. Az állandóság még ez esetben is csak viszonylagos. Az továbbra sem biztosítható, hogy egy adott szervhez minden esetben ugyanaz az előadó látogasson el, mivel a gépkocsi utvonala a válogatást lehetetlenné teszi. Tapasztalataink azt mutatják, hogy az állandóságra nagy szükség lenne, az iratkezelőkkel a személyes kapcsolatok kialakítása nagymértékben segítené az eredményes munkát. A szervezeti változások lehetővé tették, hogy a Sátoraljaujhelyi Fiókle-

véltár önállóan végezzen területi munkát a levéltár központjához közel fekvő járásban. A fióklevéltár önállóan végzi a szervekkel kapcsolatos valamennyi munkát, beleértve a levelezést és a nyilvántartások kezelését is. Sajnos a fióklevéltár részére gépkocsit biztosítani eddig még nem sikerült, így az ő munkájukat a közlekedési lehetőségek behatárolják.

A központban, Miskolcon a szervezeti változás helyesnek bizonyult. Az állandóság szem előtt tartásával a munkaköröket úgy alakítottuk ki, hogy előadó kizárólag a miskolci szervek ellenőrzését végzi, két előadó pedig a vidéki kiszállásokat.

Területi munkánk alapvető, egyben legproblematisabb része a szervnyilvántartás. Három éve készült el a minisztérium által sokszorosított nyomtatványon az alapnyilvántartás. Elkészítésénél a legegyszerűbb módszert használtuk, a telefonkönyvet vettük alapul. Ez a módszer már a szervnyilvántartó lapok elkészítésekor is sok hiba forrása volt. Valamennyien ismerjük a telefonkönyvek szerkezetét, így érthetővé válik, amire szeretnék itt utalni csak egyetlen jellemző példával. A községekben szerepel minden esetben a telefonkönyvben az Áfész, nem történik viszont utalás arra, hogy az adott esetben egy kiskereskedelmi egységről, igazgatásilag részben önálló fiókról, vagy magáról a központról van e szó. A példákat persze sorolhatnám tovább is. Megpróbáltuk a típusszervek esetében a felügyeleti hatóságtól a levéltári szempontból fontos szervek jegyzékét beszerezni, ez azonban csak ritkán sikerült. Tovább nehezítette a helyzetünket, hogy

az aprófalvas megyénkben megindult az igazgatási szervek összevonása, ezzel párhuzamosan a gyengébb termelőszövetkezetek egyesítése, ezeket automatikusan követték a szolgáltató szervek és az iskolák is. Sajnálatos, hogy a törvény előírásai ellenére a szervek összevonásáról, megszűnéséről az illetékesektől a bejelentés, egy-két szörványos esettől eltekintve, nem érkezett és nem érkezik be. A Megyei Tanács szakosztályának igazgatása alatt álló szervek esetében ezt időről-időre pótolni tudjuk, bár a felszólítás nélküli értesítést még ez esetben sem sikerült kiharcolnunk.

Az említett nehézségek miatt az elkészült szervlista 2700 iratképző szervet tartalmazott. A szám önmagában is jelezte, hogy az alapkoncepció hibás volt, felül kell vizsgálnunk ezt a jegyzéket. Egyrészt abból a szempontból, hogy melyek a valóban önálló iratkezelést folytató szervek, másrészt abból a szempontból, hogy melyek az értéknátár alá eső szervek. Valamennyiünk előbb köztudomásu, hogy ezzel az utóbbi problémával központilag is foglalkoznak, így erre a munkára külön energiát nem fordítunk, kivéve természetesen az ellenőrzéseket. A helyszínen állapítjuk meg az adott szerv által képzett levéltári iratok körét, illetve a részegységek önállóságának mértékét. Ezek szerint egy éven át a szervjegyzékünk korrigálása érdekében az ellenőrzések elsősorban arra irányultak, hogy megállapítsuk az élő és működő szervek számát. A községi tanácsok segítségét kértük a területünkön

működő szervekről, így sikerült az ellenőrizendő szervek számát csökkentenünk. A munkának látható eredményei vannak a több mint 2700 szerv 1982-re mintegy 1100 szervre csökkent.

A szervnyilvántartó lapok mellett a területi csoport a szervekkel kapcsolatos levelezést szervdossziében tartja nyilván. A dossziék a községek abc rendjében, ezen belül tárgyi csoportosításban találhatók, községenként 1-gyel kezdődő sorszámmal ellátva, ez a szám szerepel természetesen a szervnyilvántartó kartonon is. Itt szeretném megjegyezni, hogy a munka egyszerűsítése érdekében a területi munka iktatását ki akarjuk vonni az általános iktatás köréből olyan módon, hogy a szervdosszié számán iratjegyzékes alszámos iktatást vezetünk be. Az elképzelés kidolgozásakor derült ki, hogy a szervdossziék községenkénti sorszámozása nem a legjobb megoldás, mivel a megszűnő szervek jelzőszáma kiesik, átszámozásra pedig nincs lehetőség, tekintve, hogy a levelezésnél iktatószámként szerepel. Megjegyzéseim már levéltárak jobb tervezését kívánják szorgalmazni.

Az ellenőrzési munka napi gyakorlatában a LÜSz előírásai szerint dolgozunk, egy héttel korábban értesítjük a szerveket a látogatásról, ezt lehetővé teszi a gépkocsi állandósága. Ettől a gyakorlattól nem is akarunk eltérni. Az a tapasztalatunk, hogy az ellenőrzést csak nagyon indokolt esetben mondják vissza a szervek, s az értesítéseket követően az illetékesek mindig rendelkezésre állnak. A munka megkönnyítése érdekében az ellenőrzésekhez a legfontosabb kérdőpontokat

tartalmazó nyomtatványt használunk már öt éve. A nyomtatványon szereplő rovatokat a gyakorlati tapasztalat alapján már három ízben módosítottuk, a jelenlegi már lehetővé teszi az alapos felmérést. Hasonló módon jártunk el az utóellenőrzéseknél is azzal a különbséggel, hogy itt már csak a változások feljegyzésére szorítkozunk. A jegyzőkönyvek alapján megkeresést küldünk a szerv vezetőjének a hiányosságok pótlását kérve. Ezt a megkeresést a felügyeleti hatóságnak is megküldtük, a gyakorlat azonban azt bizonyította, hogy ez felesleges adminisztrációt jelent, így ma már csak az esetben fordulunk a felügyelethez, ha a szervnek anyagi támogatásra van szüksége legégetőbb gondjainak megoldására. Ez az elsősorban segítő szándék jó eredményeket hozott. Példaként említeném: sikerült elérnünk, hogy ma már valamennyi általános iskolában, ahol nincs külön irattári helyiség, a községi tanács lemezszekrétényt vásárolt.

A selejtezések tekintetében is értünk el eredményeket, az ellenőrzött szerveknél minden esetben kértük a selejtezést, így a helyszínen már megadtuk a szükséges tájékoztatást, a selejtezés külön helyszíni ellenőrzésére a legritkább esetben volt szükség. Továbbra is problémát jelent a tanácsok évenként megismétlődő selejtezése. Az elmúlt években levéltárunkban az volt a gyakorlat, hogy valamennyi selejtezésre előkészített iratot szálanként átnéztünk, azaz újra selejteztük. Ez olyan mértékű munkaerőt igényel, amit a jelenlegi

helyzetben nem tudunk megoldani. Ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy a korábbi évek gyakorlata a tanácsi iratkezelők munkájának lazábbá válását is eredményezte. Tudták, hogy munkájukat a levéltár még ellenőrzi, végzetes hibát tehát nem véthetnek. A probléma megoldását még nem találtuk meg, az ellenőrzés továbbra sem szűrőpróbaszerűen történik és ezért sok munkaidőt igényel.

Végezetül egy gondolatot a területi munkánk hatékonyságáról. A kapcsolataink jók a szervekkel, a segítőszándéku megjegyzéseinket megértéssel fogadják, vannak azonban olyan nehézségek melyekhez nem elegendő a szervek jó szándéka és megértése. A problémát elsősorban az okozza, hogy a levéltár raktárgondjai miatt 5 éve nem vett át iratanyagot és a jövőben sincs kilátás raktárbővítésre. A jelenleg nyilván tartott 10 ezer fm levéltárirívá érett iratanyag csak tovább nő. Ennek az iratanyagnak a szakszerű tárolására és kezelésére a szerveknél sem a tárgyi, sem a személyi feltételek nincsenek meg. Nyilvánvaló, hogy a legnagyobb segítséget akkor nyújtanánk a szerveknek, ha folyamatosan beszállítanánk a levéltári iratanyagot, így lehetőséget teremtenénk a kurrens iratok szakszerű kezelésére. Mindaddig amíg a beszállítást nem tudjuk megoldani a területi munka csak formális marad.

SZÜCS LÁSZLÓ válasza

Tulajdonképpen szomorú vagyok, hogy az általam ismert és pesszimisztikusnak jellemzett referátum lényegében érdemében nem nyert tulságosan nagy és jelentős korrekciót. A hozzászólások jórésze azt bizonyította, hogy a probléma reális, ténylegesen létező, s általában eléggé nagy gonddal tekinthetünk a levéltári terület jövője elé.

Egyes problémák szélsőségesen nyertek megfogalmazást, mint például a jól képzett irattáros és levéltáros egymás melletti munkájának igénye. Szerintem ez alapvető probléma és ebben a kérdésben lépünk kell, ha a kívánt célt nem is leszünk képesek belátható időn belül elérni. Ilyen szempontból mind az irattáros-, mind a levéltáros-képzés terén továbbra is megvannak a tennivalók.

A hozzászólásokban nagyon sok érdekes dolog fogalmazódott meg. A legszélsőségesebben szerintem Egey Tibor foglalt állást, aki megoldásként a holográfiát emlegette. Azonban az iratanyag valamikori ilyen szintű, ilyen jellegű feldolgozása is meglévő iratokat feltételez, amelyeket addig is meg kell őrizni valamilyen módon. Ezen kívül boldogulnunk kell most is ezzel az iratanyaggal és nemcsak nekünk, hanem a kutatóinknak is. Vagyis azok a problémák, amikről a kollégák itt egyéb vonatkozásban beszéltek, nagyonis élők, nagyon is eleven problémák számunkra és lesznek a következő generáció számára is.

Milyen kérdések azok, amik a hozzászólásokból is kicsengően, bizonyos kibontakozást jelentenek? Az egyik szerintem az, hogy az irattári tervek felülvizsgálatát szisztematikusan napirendre kell tűzni, s ezt folytatni kell, nemcsak az Új Magyar Központi Levéltár, hanem más levéltár részéről is. Meggyőződésem az, hogy ezzel is már szinte elkészítünk, hiszen közel 10 éve léteznek ezek az irattári tervek. A szabályok értelmében a szerveknek a terveket évről-évre felül kellett volna vizsgálniuk, és e munkához az adott levéltárnak is csatlakoznia kellett volna. Természetesen ez olyan őrizési feladat, amit, az egyéb munkák mellett, a levéltárosok és a levéltárak vajmi kevésbé tudtak reálisan és jól ellátni. Ezért húzódott el ez a feladat, és most már rendkívül sürgetővé vált. Ezt a munkát azonban végezni kell.

Érzem és tudom a magam felelősségét ezzel kapcsolatban hiszen annak idején a Levéltári Osztályon e kérdésekkel foglalkoztam. Többen mondták - és jogosan -, hogy ezek az irattári tervek, amelyek annak idején jóváhagyást nyertek, eléggé széleskörben határozzák meg azokat az iratféleségeket, amelyeket meg kell őrizni. Tudomásul kell vennie azonban azt is - s most hadd mondjam el ezt ebben a körben a saját mentségemre -, hogy a magyar levéltárosi társadalomban élt az a fel fogás, amelynek nyomai még ezen az értekezleten is jelentkeztek, hogy amit elveszünk, ami a levéltárba kerül, az megmarad, és azzal még mindig tudunk valamit kezdeni, amit azonban egyszerű kiselejteznek, az megsemmisül és örökre elvész a történet-

tudomány számára. Ez tükröződött tulajdonképpen ezeknek az irattári terveknek az értéktételeiben. Természetesen azonban, ahogy lehetőségünk nyílt végre arra, hogy teljes áttekintést nyerjünk az egyes szerveknél s az országban általában keletkező iratanyagról, olyan mértékben vált köteleességünk, hogy most már tovább szelektáljuk és tovább fimonitsuk ezt a felmért iratanyagot, s az irattári terveket.

A másik nagy feladat, ami szerintem is biztató kiutat jelenthet, ez a szervek levéltári értékhatár alá, illetve fölé sorolása. E nélkül azt hiszem nem tudna már egyetlen levéltár sem boldogulni és előrelépni; viszont ez is egy olyan téma, amit - mondhatnám évtizedek óta - forgat és vitat a levéltári közvélemény és nem tud dűlőre jutni vele. Remélem, hogy a következő esztendőben ez a kérdés is nyugvópontra jut, vagy pedig legalább kialakul egy olyan álláspont, amelyet aztán folyamatosan lehet továbbfejleszteni.

A felszólalásokból kiragadnám azt a témát, amit Vevér kollega vetett fel, ez az átmeneti levéltár, a közbülső levéltár problémája. Itt nem a napi ügyviteli igényeknek megfelelően őrzik már az ügyiratokat, de feltétlenül megőrzik azokat is, amelyekre a levéltár nem tart igényt. Ezeknek az átmeneti levéltáraknak mint típusnak a kimunkálását és általánosítását nagyon jó, célravezető, áthidaló megoldásnak találnám. Tulajdonképpen ehhez csatolnám azt a problémát is, amit Berényi Ildikó kolleganő vetett fel, aki a technikai

természetű dokumentumok és a tervtárak problémáját hozta szóba. Szerinte elképzelhető, hogy ezeket a jövőben valamely technikai muzeumnak és nem a levéltárnak kell majd átadni. Megítélésem szerint más utat kellene találni. Célszerű volna levéltári kezelésben tartani ezeket a dokumentumokat is, a szaklevéltárak és az átmeneti levéltárak megfelelő kiépítésével. Olyan szaklevéltárakat kellene létrehozni, mint amilyenek több más országban léteznek, ahol speciális iratok megőrzésére sor kerülhet. Ezekben természetesen mérnököket is kellene alkalmazni. Meggyőződésem szerint az ilyen szaklevéltárba szívesen mennének szakemberek, vállalkoznának a feladat ellátására, hiszen az adott szakterülettel a szoros kapcsolatok fenntartására, ápolására megvolna a módjuk és lehetőségük.

Itt kapcsolódnék ahhoz a problémához, amit Pálmány kollega vetett fel: szükséges-e az, hogy minden szerv anyaga fondként jelentkezzen a levéltárban. Magam a szaklevéltárak, tervtárak kérdésének felvetésével ugyanennek a problémának a közelébe jutottam, hiszen a speciális anyagok, iratok szaklevéltári kezelése eleve feltételezi azt, hogy különböző helyekről, intézményektől gyűjtsék ezeket az anyagokat. Elképzelhető az is, hogy a levéltárak a kisebb szervezeteknek a megőrzendő iratait nem fondként, hanem sorozatként összeállítva gyűjtsék és kezeljék, amire egyébként máris van néhány példa. Meggyőződésem az, hogy éppen az újabb időben bekövetkezett változások - tehát a modern technikának a levéltári anyagban és a levéltárban való jelentkezése - bizonyos fokig és mértékig

szétfeszítik a fondszemléletünket és hovatovább más megoldások felé is kell tájékozódnunk.

Fontos az a munka, amit a tanácsi iratanyag irattári terveinek a felülvizsgálása terén végeznek, s ehhez hadd fűzzem hozzá, hogy még azzal az eretneknek minősített gondolattal is egyetértek, hogy a segédkönyveket /iktatókönyv stb./ ha nem erre támaszkodik a tájékozódás, természetesen különböző biztosítékok szerzése után, esetleg kiselejtezzék. Felmerült, hogy kidobják a helyi statisztikai adatokat tartalmazó iratokat, amelyek összesített adatai megjelennek valamilyen megyei szintű, vagy még magasabb szintű statisztikai feldolgozásban. Ez jogos panasz a helyi levéltáros és általában a helytörténeti kérdésekkel foglalkozó kutató részéről. Mások épp az ellenkezőjét vetették fel, hogy kár ezeket a részadatokat őrizni. Ezek olyan kérdések, amelyek erősen megkérdőjelezzik azt a felfogást, hogy mindent csak ott őrizzünk meg, ahol keletkezik, ahol határozatokat hoznak, ahol a hatáskör, az illetékség van. Ilyen témakörben, úgy gondolom, alapos, a konkrét helyzetet elemző vizsgálatokra van szükség és nem lehet általánosságban véleményt nyilvánítani.

Végül a vita során felvetődött, hogy a pártarchivumokban és a megyei, illetve központi levéltárakban jelentkező párhuzamos iratőrzés kérdésével is szembe kell nézni. A pártarchivum nevében nyilatkozom a kérdésről: törekszük erre, és szeretném, ha a tanácsi és a központi levéltárak

részéről ilyen téren megértésre találunk. Bizonyos iratokat, amelyeket egykorulag csupán tájékoztatás céljából küldtek be valamely pártszervnek, mi készek vagyunk átadni az illetékes tanácsi és központi levéltárnak, hiszen ezek csak terhelik a pártarchivumokat. Ugyanakkor számítunk az általános vagy szaklevéltárakba került pártokumentumok átadására, mint erre néhány esetben már sor is került. Ilyen módon csakugyan van lehetőség kooperációra.

SÁGVÁRI ÁGNES összefoglalója

Az idő rövidsége miatt ritkán jutottunk el odáig, hogy vita alakuljon ki. De eredmény, hogy gyakorlatilag minden felszólaló és részben intézmény is felvázolta a maga alapkonceptióját. A felszólalásokban megfogalmazódott nagyon megízírlendő, a jövőben hasznosítható ötletek, elképzelések támpontot jelenthetnek a minisztériumi állásfoglalások kialakításához.

Ahhoz azonban, hogy munkánk feltételeit és feladatainkat reálisan meghatározzuk, néhány közkeletű tévhitet szakítanunk kell. Egyes esetektől eltekintve - mint például éppen Budapest Főváros Levéltárának problémája - tévhit, hogy a levéltáraknak nincs raktáruk. A tanácsi levéltárak kb. 180 ezer fm iratanyagot őriznek, ennek több, mint 35 %-a 1945 után keletkezett. Az elmúlt 10 évet tekintve a levéltárak átlagban évi 2000 fm-t tudnak begyűjteni. Ez a begyűjtött mennyiség a tavalyi évben meghaladta az 5000 fm-t.

A következtetés: van raktár. Van bizonyos foku, szinte évente azonos mennyiségben jelentkező begyűjtés is. A raktárhiány képzete azután odavezet, hogy az iratanyagnak csak a veszélyeztetett részét kívánjuk megmenteni s végsősoron teljesen rendszertelenül végezzük a begyűjtéseket. Az átgondolt begyűjtési terv kidolgozását szolgálná az értékhatár vizsgálat, amelynek késése a magyar levéltárügy szomorú tehertétele.

A hiány komoly károkat okozott a gyakorlatban.

Régi közhely a szocialista levéltárügynek a központosított szervezettel történő azonosítása. Némileg tévhitben is élünk, hogy a magyar levéltárügy a központosítás által lett szocialista 1950-ben. Ilymódon óhatatlanul a minisztérium, és annak soros képviselője lehet az "ügyeletes bűnbak", mert - ugymond - nem tud tenni semmit, mert képtelen egy központi bázist, hálózatot szervezni. Ugyanakkor lassan gyakorlattá rögződött az a magatartás, hogy minden központi szótól határozottan idegenkednek a területen. A levéltári terület meglehetősen hiányosan megmaradt dokumentumai ezt a tételt szemléletesen bizonyítják.

A szocialista levéltárügy lényege abban áll, hogy lehetőséget teremtsen az iratanyagok egészének áttekintésére. Megteremti a feltételét annak, hogy dönteni tudjunk az iratanyagok összefüggéseiről és ezen belül arról, milyen értéket képviselnek. Így tehát adott az értékhatár vizsgálat elvi lehetősége. Az elvi lehetőség azonban még távol áll a realizálástól. Gyakorlatilag a leglényegesebb dokumentumoktól mindmáig el vagyunk zárva. Ebben felelősek a különböző partnerek és államigazgatási szervek vezetői is. A levéltár fenntartók mintha muzeumot alapítanának, legalábbis zárt levéltárakat létesítenek, régiségek őrzésére. Nem gondoltak az irattárak-levéltárak szoros, szerves kapcsolatára.

Miután a magyar levéltárügy nem központosított és tulajdonképpen még a LOK időszakában sem volt az, az Országos

Levéltár és a területi levéltárak kettős szervezetet képeztek. A területi levéltárakat egy helyről utasították: ennyiben működött a központ. De maga a levéltárügy akkor sem volt központosítottnak tekinthető.

Egyetlen egy mód van arra, hogy a különböző területeken felmerülő ötletek, javaslatok végülis egy nevezőre jussanak, ez pedig az Új Magyar Központi Levéltár Módszertani Osztályával való szoros együttműködés. Erre mi, a Levéltári Szekció készen állunk. A koordinált munka, amibe most a Szekció belekezdett, elvezethet egy megfelelő döntéshozókészítő alapanyag kimunkálásához. Erre támaszkodva a minisztérium meghozhatja a vonatkozó utasításokat.

A múltból eredő szervezeti, - a szakmai feltételekből fakadó - elméleti problémák mellett a főkérdés az irattermelés modernizálódása. A jövő levéltárügye attól is függ, tudunk-e alkalmazkodni, esetleg képesek vagyunk-e befolyásolni ezt a folyamatot?

Modern információk /iratok, tervek, képek, hang és filmdokumentumok/ keletkezése, ezek rendezése, archiválása, majd az újabb ügyviteli feladatok és tudományos munka számára rejlő információk feltárása, értékesítése - ez a szervezett vagy ügyviteli - irattári - és levéltári munka egységéből adódhat. Időszzerű ezért, hogy a Levéltári Szekció ezen információ-áramlás történeti előzményeinek áttekintését és a tapasztalatok hasznosítását tűzte napirendre. A vita során megfogalmazódott, hogy más országoktól eltérően - Magyarországon

az irattár - levéltár együttműködésében nem vagy alig alakultak ki a hagyományok. A történeti hátrányok okát és következményeit részletesen taglalta Szűcs László. Az idő azonban az egész világon felgyorsult. Az ismeretek és a kezdetnek nevezett immár egy emberöltőnyi intézkedések nem elégségesek.

1950 óta több lépést tettünk a szervezettség növelésére. Példaként említhetjük az iratok rendszeres nyilvántartását elősegítő különböző iktatási, számozási rendszerek bevezetését, az áttekintés biztosítására az ügykörök tagolását, bizonyos iratfajták történeti értékűvé minősítésének, selejtezésének meghatározott ideig tartó őrzésének törvényre emelését.

A levéltár-ügyet rendező 1969. 27. tvr. jelentőségét tárgyunk szempontjából az adta meg, hogy az egész magyar iratkezelésért a levéltárakat tette felelőssé. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a döntés mind államigazgatási-, gazdasági szervezet, mind a levéltárakat felkészületlenül érte. Mintegy 13 éve törekszünk ennek a lemaradásnak fokozatos korrekciójára. A követelmények azonban megsokszorozódtak. A felzárkózás a történeti hátrány behozásához kétségtelen, azonban ennek ütemét fokoznunk kell.

Az iratkezelésben bekövetkezett "robbanás", a sokszorosítás új fajtáinak és új adathordozóinak a bevezetése, ha radikális korlátozásokra nem kerül sor, az ésszerű információ kiválasztást lehetetlenné tenné. Ezeknek a jelenségeknek a felismerése egyrészt a történeti folyamatokat tükröző meghatározott szervek és arra kijelölt iratfajták tudatos

kiválasztásához /u.n. értékhatár vizsgálatokhoz/ vezetett; szükségszerűen kutatási korlátozásokat tett szükségessé; másrészt sürgette az ügyvitelért felelős vezetők, a rendszerezést végző irattárosok és az archiválás, nyilvántartás kialakításán fáradozó levéltárosok egységes szemléletének kialakítását. Mindez országos, átfogó rendelkezéseket és tartalmában célkitűzéseiben többé-kevésbé egyöntetű képzést igényel.

Nem megnyugtató, hogy a Levéltári Szekció többszöri sürgetése ellenére sem született egységes megoldás sem a levéltárosok képzésének reformjára, sem az egyetemet nem végzett levéltári munkaerők munkaköri leírására, sem az irattárosok képzésre. Több országban ez a feladat a levéltári egyesületek munkakörét képezi. Nem hallgathatunk a súlyos mulasztásról sem, amely mindhárom kategória besorolása terén fennáll. A gazdaság és igazgatás korszerűsítése halaszthatatlanul megköveteli a szervezett együttműködést a már említett különböző területek között, a hozott rendszabályoknak felülvizsgálatát, valamint a megőrzött információk bátor szelektálását és csoportosítását. A levéltárak szolgáltató jellege következtében éppen az anyagok használhatósága érdekében felvetődött a levéltári és irattári területnek közvetlenül az egész állami ügyvitelért felelős vezető szerv felügyelete alá helyezése. A javaslatot még akkor is napirenden kell tartani, ha megvalósítása ma nem tűnik időszerűnek.

Szekcióülésünkön a tanácsi, úgynevezett általános levéltárakban egy-egy ágazatra specializálódott u.n. szakle-

véltárakban, gyűjtőterületi felügyelettel foglalkozók, kiemelt vállalatok, államigazgatási egységek irattárában dolgozók, valamint különböző szintű és régiót képviselő levéltári vezetők vettek részt.

A mai, rendkívül tárgyyszerű munkamegbeszélés jelentőségét az adta meg, hogy a multbeli szűkebbkörű vezetői tárgyalások után ezuttal került először sor a különböző munkaterületeken dolgozó levéltárosok és irattárosok eszmecseréjére. A kezdetben pesszimista felszólalások során végül is körvonalazódtak az elmúlt évtized eredményei: felnőtt egy iratkezeléshez, levéltárügyhöz értő nemzedék, amely pontosan megfogalmazta a megoldásra váró problémákat. Van áttekintésük - ha nem is hiánytalanul - a "termelt" iratok és információk felett, s ez biztos kiindulás lehet korszerű nyilvántartás kialakításához. Ütköztek a "mindent megőrzés" és bizonyos iratcsoportokat eleve keselejtezés hívei, amint hogy látszólagos érdeklentét támadt a tekintetben, vajjon egy adatsor előiratai a központi szervek és a helyi szakigazgatási szervek őrzésébe kerüljenek-e stb.

Számos konkrét, megvizsgálásra érdemes javaslat hangzott el, elsősorban a több éve elemző munkát végző Zala megyei Levéltár igazgatója és az Új Magyar Központi Levéltár részéről.

Javasolták, azonosítsuk az irattári terveket minden fokon a hatásköri jegyzékekkel, s ezáltal legyenek az irattárak ügyvitelközpontuak. Az iratanyag csak egy helyen

vagy a felsőbb szervnél, vagy az előterjesztőnél kerüljön megőrzésre. A lajstromba foglalt és ott megőrzött eljárások aktái legyenek kiselejtezhettek; létesüljenek Magyarországon is u.n. átmeneti levéltárak, ahol /1-30 éves/ időtartamra az ügyviteli érdekből visszatartott iratokat őrzik; sajátosságaik szerint tétessék különbség az egyes szervtipusoknál keletkezett dokumentumok csoportosításának módja, őrzésének rendszere között /tanácsi-, tsz-, vállalati iratok, tervtárak/. Alkottassék jogszabály a kötelezően iktatandó és iktatásra nem kerülő iratfajtákról stb.

A felszólalók véleményét megfogalmazva kérjük az ügyvitel-irattári tevékenység és archiválás egységes felfogását, - továbbá az ebből keletkező jogszabályok megalkotását, - az értékhatar vizsgálatok intenzifikálását, - korszerű információs lánc kiépítésére az eddiginél korszerűbb egységes ügyviteli és tudományos nyilvántartás alapjainak lerakását; minennek biztosítékeként pedig a képzés megfelelő szintjén az ügyviteli-levéltári szervezettség elemeinek tanítását.

-

A szekcióülés tagjai egyöntetűen állás foglaltak áttekintetben, hogy ajánlásaikat a szekció vezetősége fogalmazza meg, s az 1981. vándorgyűlés munkájához hasonlóan a társadalomtudományi információról szóló központi referátummal, a hozzá csatlakozó szekcióreferátummal együtt füzet formájában adja ki.

A Levéltári Szekció javaslatai az irattárakról
és a gyűjtőterületi munkáról.

1. A Levéltári Osztály egységesítse az irattárak ellenőrzésének, az iratkezelés levéltári felügyeletének szempontjait.
2. A levéltárak gyűjtőterületi munkájának racionalizálása céljából ne csak az a ellenőrzés alá vont szervek számát vizsgáljuk felül, hanem az alá-fölé rendeltségnek megfelelően osszák meg az ellenőrzési feladatokat a levéltárak és az iratkezelésért felelős, felsőbb szervek között.
3. Az értékhatár vizsgálatok befejezése után vegyék revízió alá a mintairatkezelési szabályzatokat, hogy egy-egy főhatóság felügyelete alá tartozó szervek iratai közül azok kerüljenek a levéltárak őrizetébe, ahol az ügyben érdemi döntés született.
4. A nagy iratforgalmu szervek biztosítsanak lehetőséget arra, hogy az értékes, de még nem levéltár-érett, vagy az ügyvitelben gyakran szükséges iratok átmeneti levéltárakba kerüljenek. Ezek működjenek az illető szervek kezelésében.
5. Az iratkezelésért felelős főhatóság bevonásával hozzanak döntést a túlköröződő iratok, a 7-8 példányban készülő tervdokumentációk őrzéséről, illetve kiselejtezéséről.
6. Az irattárak munkájának hatékonyabbá tétele és a fluktuáció megszüntetése érdekében javasoljuk az irattárosi munka szakmáztatását, irattáros tankönyv elkészítését.

7. Az egyes szervek iratkezeléséért felelős vezetők - a levéltárak jelzései alapján - saját hatáskörükben alkalmazzanak szankciókat a szabályok megszegőivel szemben.
8. A Levéltári Szekció terjessze ki befolyását tagtoborzással is az irattárosok körében.
9. Az UMKL Módszertani Osztálya adjon a következő vándorgyűlésen tájékoztatást az e téren kifejtett tevékenységéről. Szükség esetén vegye igénybe adott tárgykörökben a Levéltári Szekció konzultációs segítségét.

Zusammenfassung

Die Beratung der Archivsektion bei der 14. Wandertagung des Verbandes Ungarischer Bibliothekare, Miskolc, 1982

Die Beziehungen zwischen den historischen Archiven und den sozialistischen Verwaltungsarchiven.

Im vorliegenden Schreiben machen wir mit dem Material der am 28. August 1982 stattgefundenen Beratung der Archivsektion bekannt, die im Rahmen der 14. Wandertagung des V.U.B. veranstaltet wurde. Die teilnehmenden Archivare untersuchten die Frage, welche Aufgaben in diesem Bereich im Interesse der wirksamen Verwaltungs-Aktenadministration zu erfüllen sind. Der 27. Gesetzartikel von Jahre 1969 ermöglicht nämlich den Archiven bei den zu ihrem Zuständigkeitsbereich gehörenden Organen den Gang der Aktenadministration zu kontrollieren, und zwar von der Entstehung der einzelnen Akten bis zu deren Aussortierung bzw. bis sie in die Archive gelangen. Die grösseren Aufgaben bedeuten für die Institutionen eine grosse Belastung, ihre Mitarbeiter verrichten jedoch die Arbeit im Sammlungsgebiet trotzdem gerne. Über die von Rechtsregeln vorgeschriebenen Pflichten hinaus, sind sie sich dessen im klaren, dass das Quellenmaterial der Gegenwart das vorläufig im der Masse der tag-täglichen Akten steckt, die Geschichte unserer Zeit authentisch nur dann dokumentieren kann, wenn um den Schutz der wertvollen Akten von Archivaren und Administratoren gleichermassen gesorgt wird. Das Treffen von

Miskolc bot die erste Gelegenheit für den gegenseitigen Meinungsaustausch.

Der einleitende Vortrag wurde von László Szűcs /Parteihistorisches Institut des Zentralkomitees der USAP/ gehalten, der die historische Gestaltung des Verhältnisses zwischen Verwaltungsarchiven und historischen Archiven sowie die infolge der Informationsexplosion vervielfachten Aktenmengen und die damit im Zusammenhang stehenden Sorgen überblickte. Dem Vortrag folgte eine lebhafte Diskussion, die vor allem über die Rationalisierung der Sammlungsbereicharbeit der Archive, die Auswahl der Akten von tatsächlich historischem Wert und die infolge des neuen Archivgesetzes erlassenen Dokumentationsregeln geführt wurde.

Im Laufe der Jahre stellte sich heraus, dass diese Regeln viel Vorsicht enthielten, dass bei der Ausarbeitung dieser Regeln die vertikale Anordnung der Organe nicht genügendmassen beachtet wurde, sowie dass bei vertikal aufgebauten Organen die Akten nur dort von historischem Wert sind, wo die meritorische Entscheidung getroffen wurde. Die Komitatsarchive initiierten deshalb Wertuntersuchungen, deren Ziel darin bestand, dass von der durch die Musterregeln als unaussonderbar qualifizierten Aktenmasse nur das in die Archive gelangen soll, was vom Gesichtspunkt der Geschichte des Komitats tatsächlich von Bedeutung ist. Die Wertuntersuchungen werden im ganzen Lande von dem Neuen Ungarischen Zentralarchiv abgestimmt. Die Mitarbeiterin dieses Archivs, Ildikó

Berényi sagte, dass eine Arbeitsgruppe im Jahre 1981 gegründet wurde, die sich neben der Koordinierung mit der Untersuchung von gewissen im ganzen Lande einheitlichen Aktentypen selbst befasst. Von diesem hob sie das Problem der Wahrung der Akten von Unternehmen und der technischen Dokumente hervor. Die in 7-8 Exemplaren gefertigten Plandokumentationen sind im Sinne der Musterregeln im allgemeinen nicht auszusondern, aber die Bewahrung sämtlicher Exemplare ist offensichtlich überflüssig.

Der Direktor des Archivs vom Komitat Pest, Tibor Egey war der Meinung, dass in der Aktenbehandlung der vergangenen anderthalb Jahrzehnte das Dokumentationssystem problematisch sei. Aufgrund der einzelnen Regelungen können die entstehenden Akten unter zu viele Dokumentationsposten eingeordnet werden und die eigentlichen Sachbearbeiter, die keine Verwaltungsfachleute sind, sich darin nicht auskennen. Der Mitarbeiter der Methodologischen Abteilung, Béla Pálmány, formulierte dieses Problem in Bezug auf das ganze Land. Er sagte, im ganzen Lande werden gegenwärtig 18-19000 Dokumentationssammlungen registriert, und den Regeln entsprechend enthalten auch fast alle historisches Material. Er stellte jedoch die Frage, ob es sich lohne alle Einheiten /Fonds/ zu übernehmen oder wenn an der Einstellung geändert wird, würde auch die Möglichkeit bestehen, die sich auf die Behörden von kleinerer Bedeutung beziehenden Materialien nur von den höheren Organen bewahrt werden.

Der Mitarbeiter des Archivs vom Komitat Heves, Péter Bán machte im Interesse der Förderung der lokalhistorischen Forschungen auf den gesteigerten Schutz der die Geschichte der Komitate dokumentierenden statistischen Materialien, der Katasterakten und anderen Quellen aufmerksam. Der Direktor des Archivs von Komitat Szabolcs-Szatmár, Zsigmond Gyarmathy sprach über die Archive der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften, wo die Schaffung der grundlegenden Bewahrungs- und Behandlungsbedingungen das Ziel ist.

Seitens der Archivare skizzierten die Mitarbeiterin der Maschinenfabrik von Diósgyőr, Frau Dezső Csacsovsky und der Archivar des Budapester Verkehrsunternehmens Sándor Vevér Banyik die Probleme. Sie sprachen über die in den 1950-er Jahren unplanmässig durchgeführten Aussonderungen, im Laufe deren viele wertvolle Akten vernichtet wurden. Sie hoben die Bedeutung des im Jahre 1969 erlassenen Archivgesetzes vor, im Laufe von dessen Realisierung auch die Regelung der Sache der Dokumentenbehandlung auf die Tagesordnung gesetzt wurde.

Den Rechtsregeln gemäss sollen die Archivare über Abitur und entsprechende Fachkenntnisse verfügen, aber - den Rednern zufolge - wird es bei weitem nicht verwirklicht. Unter den Archivaren ist die Fluktuation gross, im allgemeinen über - nehmen diese Arbeit jene Sachbearbeiter, die zur Erfüllung anderer Aufgaben nicht geeignet sind. Im Interesse der Stabilität der Archivare wäre es angebracht diese Tätigkeit für Beruf zu erklären bzw. die im ganzen Lande einheit-

lichen Archivarenausbildung zu organisieren. Im Laufe der Diskussion war auch über die juristische Lage der Archive, die subjektiven und objektiven Voraussetzungen der Verwaltungsarbeit, die Aufgaben der einzelnen Staats- und Facharchive bezüglich der Sammlungsbereiche die Bedeutung der Archivarenkurse und der zwischen Archive die Rede.

Die bei der Beratung verlauteten Meinungen wurden von der Vorsitzenden der Archivensektion, Dr. Ágnes Ságvári zusammengefasst, die versprach, dass die Sektion über die gemeinsamen Aufgaben der Verwaltungs- und historischen Archiven im Kulturellen Ministerium Empfehlungen unterbreiten wird, wobei sie zur Überprüfung der Musterregeln, der beruhigenden Regelung der Lage der Verwaltungs, und Betriebsarchiven und Archivaren die nötigen Massnahmen und die Hilfe des Fachministeriums beantragen wird.

A107483